

Barnehagelæreres erfaring med barn som stammer

Sofie Østerberg

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2019

Barnehagelæreres erfaring med barn som stammer

En kvalitativ studie av barnehagelæreres erfaringer med å identifisere og følge opp barn som stammer.

© Sofie Østerberg

2019

Barnehagelæreres erfaring med barn som stammer

Sofie Østerberg

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representeren, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Tittel

Barnehagelæreres erfaring med barn som stammer.

Bakgrunn og formål

Stamming oppstår ofte i de tidligste årene av livet. For de fleste vil stammingen forsvinne, men for noen kan den vedvare og medføre ulike emosjonelle, sosiale og psykiske problemer. Behandling av stamming har vist seg å være mer effektiv enn ingen behandling, og bør settes inn tidlig. For at barn som stammer skal få hjelp forutsetter det at de fanges opp og at logoped blir kontaktet, og barnehagelærere kan spille en viktig rolle å fange opp disse barna. Formålet med denne studien har vært å belyse hvilke erfaringer barnehagelærere har med barn som stammer; både å oppdage barn som stammer og følge dem opp. Dette dannet utgangspunktet for studiens problemstilling:

«Hvilke erfaringer har barnehagelærere med å identifisere og følge opp barn som stammer?»

Metode

Oppgaven har et kvalitativ forskningsdesign med en fenomenologisk tilnærming. Ved bruk av kvalitative intervjuer har jeg forsøkt å få frem informantenes eget perspektiv og forståelse. Jeg gjennomførte semistrukturerte intervjuer med fire kvinnelige barnehagelærere. Jeg tok lydopptak og transkriberte intervjuene fortløpende, og kodet materialet i NVivo 12. Analysen er basert på en stegvis-deduktiv-induktiv metode (Tjora, 2017) og utgjør utgangspunktet for presentasjon og drøfting av resultatene. Forskningsprosjektet ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD) 28.01.2019.

Resultater og drøfting

Informantene viser generelt god kunnskap om stamming. Flere av informantene synes imidlertid det kan være vanskelig å skille mellom normal ikke-flyt og stamming, som samsvarer med litteratur på feltet. De opplever at de ikke har fagkunnskap til å vurdere om det er stamming eller normal ikke-flyt, men at deres rolle er å fange opp barna og kontakte logoped for videre vurdering av hvorvidt det er stamming. Det forutsetter likevel at barnehagelærere i forkant gjør en vurdering om kontakt er nødvendig, som understreker viktigheten av at de har en god forståelse av stamming. Det varierer i hva som skal til for at

informantene kontakter logoped, men felles for alle er at de har en holdning om at barnet bør få hjelp tidlig. Samtlige informanter er opptatt av støtte og veilede foreldrene i hele prosessen.

I oppfølgingen av barn som stammer forteller informantene om flere strategier de gjør som er i tråd med komponenter i indirekte behandlingsprogram, og som dermed indikerer at de tilrettelegger for god flyt. Å skape et aksepterende og inkluderende miljø trekkes også frem, som er særlig viktig for barn som stammer da de er en utsatt gruppe med risiko for blant annet lav selvtillit og sosiale utfordringer. Informantene opplever noen utfordringer ved å gjennomføre strategiene; begrenset tilgang på ressurser gjør at de ikke kan gå én til én med barnet. Derfor må barnehagelærere prioritere tiden sin best mulig ut fra deres kapasitet.

Informantene føler seg stort sett seg trygge i rollen. De setter pris på råd fra logoped, særlig i form av uformell veiledning fra ulike lavterskeltilbud. Én informant opplever likevel et stort behov for veiledning, og at hun ofte ikke vet hva hun skal gjøre. Alle informantene uttrykker at de har et stort ansvar for å oppdage barn som stammer for at de kan få hjelp tidlig. Siden de ikke har lært om stamming i utdanningen eller i etterkant blir det deres ansvar å søke veiledning og kunnskap på eget initiativ, som synliggjør viktigheten av at veiledning er tilgjengelig.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en lærerik og krevende prosess. Jeg sitter igjen med ny kunnskap i et fagområde jeg synes er veldig spennende, og som jeg ser frem til å lære mer om i fremtidig logopedisk arbeid. Det er flere personer som fortjener en stor takk for sine bidrag til prosjektet.

Takk til informantene som stilte opp til intervju og delte sin kunnskap, sine tanker og perspektiver.

Jeg vil også takke min dyktige og engasjerte veileder Linn Stokke Guttormsen, for gode tilbakemeldinger og faglige innspill som har vært til stor hjelp, samt utfordret mine synspunkter underveis.

Til sist vil jeg takke mine gode medstudenter for oppmuntrende lunsjpauser og gode råd, og Håkon for all støtte og hjelp.

Oslo, mai 2019

Sofie Østerberg

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	Formål og problemstilling	2
1.3	Begrepsavklaring og avgrensning	3
1.4	Disposisjon	4
2	Stamming	5
2.1	Hva er stamming?.....	5
2.1.1	Definisjoner av stamming	6
2.1.2	Forekomst av stamming	7
2.1.3	Stammingens onset.....	8
2.1.4	Bedring	8
3	Identifisering og behandling av stamming hos barnehagebarn	10
3.1	Er det normal ikke-flyt eller begynnende stamming?	10
3.1.1	Utvikling av tidlig stamming.....	12
3.1.2	Helhetlig kartlegging.....	14
3.2	Behandling av stamming	16
3.2.1	Tidlig intervensjon	16
3.2.2	Intervensjon i barnets miljø.....	18
4	Barnehagelæreres oppfølging av stamming	21
4.1	Barnehagelæreres kunnskap og mandat	21
4.2	Barnehagelæreres rolle i det spesialpedagogiske arbeidet	22
4.3	Identifisering og tilrettelegging i barnehagen.....	24
5	Metodiske avveininger	26
5.1	Valg av forskningsdesign	26
5.1.1	Kvalitativ metode	26
5.1.2	Fenomenologisk tilnærming.....	27
5.2	Intervju som forskningsmetode	28
5.3	Forskningsprosessen.....	29
5.3.1	Utvalg	29
5.3.2	Intervjuguide	31
5.3.3	Pilotintervju.....	32

5.3.4	Gjennomføring av intervjuene	32
5.4	Behandling av data	33
5.4.1	Transkripsjon av intervjuene	33
5.4.2	Analyse av datamaterialet	34
5.5	Vurdering av studiens kvalitet	37
5.5.1	Reliabilitet	37
5.5.2	Validitet	38
5.6	Etiske betraktninger	40
6	Presentasjon og drøfting av resultater	42
6.1	Identifisering av stamming	43
6.1.1	Å skille normal ikke-flyt og stamming	43
6.1.2	Vanskelig å skille	48
6.1.3	Vurderinger rundt å kontakte logoped	50
6.2	Barnehagens oppfølging	56
6.2.1	Tilrettelegge språkmiljøet i barnehagen	56
6.2.2	Aksepterende og trygt miljø	58
6.2.3	Utfordringer i tilretteleggingen	60
6.2.4	Samarbeid med logoped i oppfølgingen	61
6.3	Rolle og ansvar	63
6.3.1	Opplevelse av rolle og ansvar	63
6.3.2	Trygghet i rollen i identifisering og oppfølging av barn som stammer	67
7	Avslutning	71
7.1	Oppsummering	71
7.2	Implikasjoner for logopeders samarbeid med barnehagelærere	72
7.3	Fremtidig forskning	72
	Litteraturliste	74
	Vedlegg	81
	Vedlegg 1 – Prosjektgodkjenning	81
	Vedlegg 2 – Informasjonsskriv og samtykkeerklæring	83
	Vedlegg 3 – Intervjuguide	85

1 Innledning

Stamming er en svært vanlig tilstand blant barn. Nyere forskning viser at hele ett av ti barn stammer i fireårsalder (Reilly et al., 2013). Stamming oppstår som regel i de tidligste årene i livet. For de fleste vil stammingen opphøre av seg selv, men for noen vedvarer stammingen til voksen alder. Behandling av stamming er effektivt, og siden stamming som vedvarer kan medføre sosiale, emosjonelle og psykiske problemer, og vi enda ikke vet hvilke barn dette gjelder, er det viktig å identifisere barn som stammer slik at de kan få hjelp. I dette er det imidlertid en utfordring; skillet mellom hva som er begynnende stamming og hva som bare er en normal side ved barns taleutvikling kan være overlappende, og dermed vanskelig å skille. Fordi stamming ofte oppstår i barnehagealder, og det er i barnehagealder at majoriteten opplever bedring (Yairi & Ambrose, 2013), er både det å oppdage barn som stammer og følge opp disse barna relevant for barnehagelærere. I indirekte behandling av stamming vektlegges tilrettelegging av miljøet, og derfor er det også viktig med kunnskap om hvordan barnehagelærere tilrettelegger i miljøet i barnehagen. Dette forskningsprosjektet har undersøkt hvilke erfaringer barnehagelærere har knyttet til å oppdage og følge opp barn som stammer.

1.1 Bakgrunn

«There is a fine (sometimes invisible) line between normal disfluency and incipient stuttering» (Shapiro, 2011 s. 237). Som sitatet forteller er det en uklar og overlappende grense mellom brudd i talen som er helt normale og brudd som kan indikere begynnende stamming. Det er ikke unormalt at barn i alderen to til fem år har brudd i taleflyten, men det kan være vanskelig å skille mellom hva som er normal ikke-flyt og hva som er stamming. Litteratur på feltet mangler en entydig definisjon av stamming som skiller mellom stamming og normal ikke-flyt. Overlappingen mellom disse blir også relevant for barnehagelærere, ettersom de er sammen med barna store deler av dagen. Barnehagelærere kan derfor betraktes som viktige bidragsyttere i å oppdage og følge opp barn som stammer, slik at de kan få den hjelpen de trenger på et tidlig tidspunkt. Siden stamming vedvarer hos noen barn, men det ikke er mulig å predikere hvilke barn det gjelder, er det hensiktsmessig at profesjonelle som er sammen med barna i denne alderen på regelmessig basis er i stand til å identifisere stammingen tidlig på en reliabel og presis måte (Einarsdóttir & Ingham, 2008).

1.2 Formål og problemstilling

Som en del av praksis på logopedstudiet var jeg med en logoped på jobb i flere barnehager for å følge opp barn som stammer, og da fikk jeg forståelse for at en forutsetning for at logopeder kartlegger barnets stamming er at enten foreldre eller barnehagelærere tar kontakt med logoped når de mistenker at et barn stammer. Det gjorde meg nysgjerrig på hvordan dette oppleves for barnehagelærerne. Formålet med studien er å belyse hvilke erfaringer barnehagelærere har knyttet til å identifisere og følge opp barn som stammer. Det kan være nyttig for å få en forståelse av deres perspektiv på egen rolle, samt i hvilken grad det er behov for mer opplæring og veiledning for barnehagelærere om stamming. En slik forståelse vil kunne være relevant for barnehagelærere, logopeder og andre personer som arbeider med barn som stammer, og kan være et bidrag til et bedre samarbeid mellom aktørene. Det finnes tilsynelatende lite forskning vedrørende norske barnehagelæreres erfaringer med å fange opp og følge opp barn som stammer, som indikerer et behov for en slik studie.

Problemstillingen er som følger:

«Hvilke erfaringer har barnehagelærere med å identifisere og følge opp barn som stammer?»

Denne problemstillingen har jeg operasjonalisert til tre forskningsspørsmål:

1. Hvordan skiller barnehagelærere mellom normal ikke-flyt og stamming, og hvilke vurderinger gjør de rundt å kontakte logoped?
2. Hvordan tilrettelegger barnehagelærere for barn som stammer, og hvilke utfordringer opplever de i tilretteleggingen?
3. Hva er barnehagelæreres opplevelse av egen rolle og ansvar i å identifisere og følge opp barn som stammer?

Det første spørsmålet er ment til å dekke barnehagelæreres kunnskap om stamming, og deres opplevelse av egen kompetanse i å identifisere barn som stammer. Siden stamming og normal ikke-flyt er overlappende og kan være vanskelig å skille, er det viktig med kunnskap om stamming for at barn som stammer skal oppdages. Det omhandler også hvilke holdninger de har til tidlig intervensjon. Det tredje spørsmålet dreier seg om hva barnehagelærere kan bidra med i oppfølging av barn som stammer, og hvordan de opplever at det er mulig å

gjennomføre. Det handler også om deres opplevelse av samarbeid med logoped. Det siste spørsmålet skal dekke barnehagelæreres opplevelse av egen rolle og ansvar knyttet til å identifisere og følge opp barn som stammer, og i hvilken grad de har behov for veiledning.

1.3 Begrepsavklaring og avgrensning

Stamming deles ofte i to hovedkategorier; ervervet og utviklingsmessig stamming. I denne oppgaven dreier det seg om utviklingsmessig stamming, som er den vanligste formen for stamming og som oppstår i barnehageårene (Ward, 2018). I oppgaven betraktes stamming som en sammensatt vanske der både hørbare og psykologiske sider er en del av vansken, samt at miljøet rundt kan påvirke stammingen.

Det som på internasjonal basis kalles *disfluency* vil jeg i denne oppgaven oversette til *ikke-flyt*. *Disfluencies* vil jeg omtale som *elementer av ikke-flyt* og tilsvarer deler av talen som kan kategoriseres som mangel på flyt, som for eksempel repetisjon av ord. Ward (2018) skiller mellom normal ikke-flyt og unormal ikke-flyt. Jeg vil bruke begrepet *stamming* om ikke-flyt i talen som er unormal, mens ikke-flyt i talen som bare er en del av barns språkutvikling vil jeg kalle for *normal ikke-flyt*. Det vil tilsvare det mange kaller for stotring.

Identifisering vil bety å oppdage eller fange opp barn som stammer. Det vil dreie seg om prosessen fra å undres om et barn stammer til å kontakte logoped, og vil i stor grad baseres på skillet mellom normal ikke-flyt og stamming. *Oppfølging* av stamming vil bero på tiden etter barnehagelærere har tatt kontakt med logoped eller annen hjelp, og vil dreie seg hvordan barnehagelærere kan tilrettelegge for barn som stammer, både når barnet får eller ikke får logopedisk hjelp.

Grunnet oppgavens omfang vil ikke årsaker til stamming redegjøres for. I et multifaktorielt perspektiv forklares stamming som et samspill av konstitusjonelle, utviklingsmessige og miljømessige faktorer (Guitar, 2014). Siden oppgavens problemstilling er fokusert på barnehagelæreres rolle og barnehagen som arena har jeg også gjennomgående gjort tydelige prioriteringer og fokusert på det som er relevant for barnehagelærere. For det første er beskrivelsen av logopeders kartleggingsprosess begrenset, da kartlegging av stamming i et logopedisk perspektiv er en omfattende prosess som inneholder blant annet kartleggingsverktøy og observasjoner. Dette gjøres ikke av barnehagelærere, og oppgavens fokus er på deres rolle. For det andre vil behandling beskrives på et generelt nivå med fokus

på to hovedtilnærming; direkte og indirekte behandling, som er i tråd med inndelingen til Nippold (2018). Behandlingsprogrammene det redegjøres for er omfattende, men i henhold til oppgavens størrelse har jeg valgt ut relevante sider ved programmene som kan knyttes til problemstillingen.

1.4 Disposisjon

Oppgaven er delt i seks kapitler, inkludert dette innledende kapittelet. De neste tre kapitlene, kapittel 2, 3 og 4, utgjør en teoretisk forankring som senere fungerer som et rammeverk for analysen. Den teoretiske forankringen er skrevet i lys av aktuell teori og empiri. I kapittel 2 beskrives stamming med fokus på tidlig stamming. Kapittel 3 tar for seg identifisering og oppfølging av stamming hos barnehagebarn. Det siste kapittelet i teoriforankringen, kapittel 4, belyser barnehagelæreres rolle i å oppdage og følge opp barn som stammer, og hvordan deres kunnskap og mandat får betydning for hvordan de møter barn som stammer. Kapittel 5 dreier seg om metodiske overveielser som har blitt gjort for å besvare oppgavens problemstilling. Kapittel 6 utgjør presentasjon og drøfting av resultatene fra analysen. Her drøftes resultatene i lys av oppgavens teoretiske forankring.

2 Stammering

I dette kapitlet redegjøres det for hva stammering er, som vil fungere som et grunnlag for resten av oppgaven. Kapitlet har først en generell beskrivelse av stammering (2.1). Deretter følger en redegjørelse av definisjoner av stammering (2.1.1), forekomst av stammering (2.1.2), onset (2.1.3) og prognose for bedring (2.1.4).

2.1 Hva er stammering?

Stammering er et fenomen som finnes over hele verden, i alle kulturer og populasjoner (Guitar, 2014). I over 4000 år har man forsøkt å forklare stammering på ulike måter og fortsatt er mennesker fascinert av det (Shapiro, 2011). Van Riper (1982) sammenlignet stammering med et komplisert puslespill sammensatt av brikker fra blant annet genetikk, psykiatri og logopedi, der mange brikker mangler. Van Ripers beskrivelse er ikke langt unna hvordan mange ser på stammering i dag; et gåtefullt fenomen som kan være vanskelig å forstå (Packman & Attanasio, 2017).

Begrepet *kjerneatferd* refererer til den hørbare siden ved stammering, og dreier seg om talebrudd som har unormalt høy frekvens og/eller varighet (Guitar, 2014). Talebruddene kan være repetisjon av stavelser eller lyder, forlengelser av lyder eller blokkeringer av luftstrømmen i talen (Guitar, 2014). Blant fagpersoner i dag betraktes ofte stammering som et multifaktorielt fenomen (Guitar, 2014; Shapiro, 2011; Ward, 2018). Det vil si at de hørbare taleflytbruddene kan skape endring i atferd, det kognitive og de følelsesmessige sidene hos personen (Ward, 2018). Stammering er altså mye mer enn ikke-flytende tale.

Stammering kan deles i ulike alvorlighetsgrader, fra mild til mer alvorlig stammering. Hva som tilsier alvorlighetsgrad kan være hvor mye stammering personen har, hvor lenge stammeøyeblikkene varer og mengden sekundæratferd personen viser (Cook, Donlan, & Howell, 2013). Sekundæratferd er lærte reaksjoner på stammeringen (Guitar, 2014). Det kan være unngåelsesatferd, der personen bruker forskjellige strategier for å unngå å stamme, eller det kan være fluktatferd som skal hjelpe personen til å komme seg ut av stammeringen i øyeblikket, og kan for eksempel være å blunke eller trampe med foten (Ward, 2018). De ulike alvorlighetsgradene viser en viktig side ved stammering; det betyr ulike ting for ulike personer; den kan være mild eller moderat og ha små eller store konsekvenser (Ward, 2018).

2.1.1 Definisjoner av stamming

Definisjoner er viktige fordi de fungerer som en referanse for konsepter. Når det gjelder stamming påvirker definisjonen identifisering av den aktuelle populasjonen, målinger av stamming og hvem som mottar behandling (Yairi & Seery, 2015). Så langt har mange prøvd å definere stamming, men ingen har oppnådd fullstendig enighet (Packman & Attanasio, 2017; Ward, 2018; Yairi & Seery, 2015). Ward (2018) mener det henger sammen med at stamming har to svært distinkte aspekter; de observerbare bruddene i taleflyten og personens egne reaksjoner og opplevelser knyttet til stammingen. Dette skillet kan tenkes å ha fellestrekk ved hvordan Yairi og Seery (2015) skiller to typer definisjoner; stamming som unormal tale eller stamming som en kompleks vanske, der kompleksiteten oppstår når stammingen har flere aspekter. Disse aspektene kan være fysiologiske, kognitive, emosjonelle og sosiale, og har vedvart over lengre tid.

I World Health Organization (WHO) sitt rammeverk *International Classification of Diseases 11th Revision* (2018) er stamming definert slik:

Developmental speech fluency disorder is characterized by persistent and frequent or pervasive disruption of the rhythmic flow of speech that arises during the developmental period and is outside the limits of normal variation expected for age and level of intellectual functioning and results in reduced intelligibility and significantly affects communication. It can involve repetitions of sounds, syllables or words, prolongations, word breaks, blockage of production, excessive use of interjections, and rapid short bursts of speech. (World Health Organization, 2018)

Noe som skiller denne definisjonen fra tidligere utgaver av rammeverket er at den inkluderer kommunikasjonsaspektet. Betydningen av kommunikasjon vektlegges i stor grad av Shapiro (2011), som hevder at stamming kan påvirke alle sider ved personens kommunikasjon. Samtidig, i et multifaktorielt syn på stamming, viser WHO (2018) sin definisjon seg mangelfull med tanke på at den ikke inkluderer det følelsesmessige og kognitive aspektet. Både Guitar (2014) og Shapiro (2011) fremhever følelser og tanker som sentrale dimensjoner ved vansken. Ward (2018) sin definisjon av stamming rommer både de hørbare sidene ved stamming og de mer psykologiske sidene:

Stuttering is a complex, multifactorial phenomenon, characterized not only by the disruptions to motor speech that are identified as moments of stuttering, but also the behavioural, cognitive and affective changes that can occur as a consequence of these speech disruptions. (Ward, 2018, s. 273)

Atferdsmessige, følelsesmessige og kognitive reaksjoner finner vi også i forklaringen til Yaruss og Quesal (2004) som hevder stamming er mye mer enn det som kan observeres, og at det kan ha en negativ påvirkning på personens livskvalitet:

(...) the speaker's experience of stuttering can involve negative affective, behavioral, and cognitive reactions (both from the speaker and the environment), as well as significant limitations in the speaker's ability to participate in daily activities and a negative impact on the speaker's overall quality of life. (Yaruss & Quesal, 2004, s. 35)

Stamming kan altså potensielt påvirke samtlige sider ved personens liv (Shapiro, 2011). Dette gjelder både for voksne (Craig, Blumgart, & Tran, 2009), ungdommer (Davis, Howell, & Cooke, 2002; Erickson & Block, 2013) og barn (Boey et al., 2009; Guttormsen, Kefalianos, & Næss, 2015; Langevin, Packman, & Onslow, 2010; Vanryckeghem, Brutten, & Hernandez, 2005). I kapittel 3.1.1 utdypes stammings påvirkning på barnehagebarn.

2.1.2 Forekomst av stamming

I en forklaring av forekomst av stamming er det essensielt å skille mellom insidens og prevalens (Yairi & Seery, 2015). Insidens er antall nye tilfeller av vansken som oppstår innen en gitt alder, og prevalens er hvor mange personer som på nåværende tidspunkt stammer (Yairi & Seery, 2015). Studier viser variasjoner i rapportering av forekomst av stamming. Yairi og Ambrose (2013) oppsummerer forskning og konkluderer med at prevalensen av stamming kan regnes som 0.72%. Det er et lavere estimat enn tidligere, hvor det har blitt rapportert om 1.00% (Bloodstein, 1995). I studier av insidens fremkommer det ulike resultater. Insidens kan for eksempel variere med et ulikt syn på minimumskrav av varighet av stammeøyeblikk for at noe skal defineres som et tilfelle av stamming (Yairi & Seery, 2015). Tallene på insidens av stamming har i nyere forskning vært høyere enn tidligere. Basert på en studie av 1619 australske barn fant Reilly et al. (2009) at ved 3-års alder var insidens 8.50%. Ved 4-års alder viste tall fra samme studie en insidens på 11.2% (Reilly et al., 2013). Det er nesten dobbelt så mange som har blitt rapportert i tidligere studier, som for

eksempel i studien til Månsson (2000) der insidensen var 5.19% over en 9 års periode. En metodologisk styrke ved Reilley et al. (2013) sin studie er at barna ble vurdert av foreldre og logoped hver måned, som kan gjøre det mindre sannsynlig at tilfeller av stamming som kun varer i en kort periode overses.

2.1.3 Stammingens onset

For de aller fleste oppstår stamming i de tidligste årene i livet (Guitar, 2014; Onslow & O' Brian, 2013; Reilly et al., 2009; Ward, 2018; Yairi & Ambrose, 2005). Tidspunktet stammingen først viser seg kalles for onset. Både det å identifisere tidspunkt for onset og dets kjennetegn kan være utfordrende (Packman & Attanasio, 2017). Ofte har det en sammenheng med at foreldre vanligvis er dem som rapporterer stammingens onset, og det kan gå lang tid før de er i kontakt med en logoped. Månsson (2000) fant i sin studie at gjennomsnittsalderen for onset var 33 måneder, mens Reilley et al. (2009) fant omtrent 30 måneder. Sammenlignet med andre vansker er det unikt for stamming at brudd i talen oppstår etter barnet har hatt tilsynelatende normal tale (Packman & Attanasio, 2017; Yairi & Ambrose, 2005). Stamming som oppstår før barnet er 3 år kan være sammenfallende med at barnet utvikler andre språkferdigheter, som for eksempel artikulasjon og fonologi (Yairi & Ambrose, 2005). I studien til Reilley et al. (2009) rapporterte flertallet av foreldrene at onset oppstod da barnets språkutvikling nådde 2- eller 3-ordstadiet. I studien konkluderer de med at onset har en sammenheng med at språkutviklingen utvikler seg raskt (Reilly et al., 2009).

2.1.4 Bedring

Mange barn vil oppleve bedring uten at de har fått noen form for behandling, også kalt naturlig bedring. Studier som undersøker naturlig bedring har ifølge Shapiro (2011) vist stor variasjon. I Yairi og Ambrose (2013) sin oppsummering av forskningsresultater indikerer resultatene at mellom 50% og 94% opplever bedring før skolealder. Bedring skjer for de aller fleste etter det har gått 12 måneder siden onset (Reilly et al., 2013). Den høye insidensen rapportert av Reilley et al. (2013) sammenlignet med prevalensen på 0.76% indikerer en bedre prognose for naturlig bedring enn tidligere antatt (Yairi & Ambrose, 2013). En utfordring knyttet til å trekke konklusjoner om bedringen har skjedd naturlig eller på grunn av behandling er at man ikke vet sikkert om barnet ikke har fått noen form for hjelp fra miljøet (Clark, Tumanova, & Choi, 2017; Packman & Attanasio, 2017).

Resultatene viser at svært mange barn som stammer opplever bedring uten formell behandling. Likevel, siden man enda ikke hvem som blir bedre og om det skjer etter kort eller lang tid, kan det være vanskelig å avgjøre om og når barnet skal motta behandling (Clark et al., 2017). Etersom ressurser gjør det vanskelig å hjelpe alle barna, er det nødvendig med informasjon om bedring og hva som predikerer bedring (Reilly et al., 2013). Den høye forekomsten av bedring er en god grunn i seg selv for viktigheten av å kunne predikere hvem som vil bli bedre og hvem som vil fortsette å stamme (Yairi & Seery, 2015), og dermed også hvem som har behov for behandling.

Få studier har konkludert med hvilke barn det er sannsynlig at stammingen vedvarer hos. Ward (2018) hevder at når barnets stamming endrer seg fra å være lett og uanstrengt til å bære preg av mer anspente forlengelser og blokkeringer, signaliserer det at sjansen for naturlig bedring minsker og stammingen kan bli kronisk. Derimot mener Einarsdóttir og Ingham (2005) det finnes lite forskningsevidens som understøtter at spesifikke typer elementer av ikke-flyt predikerer bedring. Det er heller ikke tilfelle at naturlig bedring er relatert til stammingens alvorlighetsgrad (Jones et al., 2005). Clark et al. (2017) oppsummerer forskning og konkluderer med at noen faktorer gir større risiko for at stammingen vedvarer og blir kronisk: risikoen er større dersom barnet er gutt, hvis det er stamming i familien eller det har gått lang tid siden onset. Uansett, basert på at stammingen vil opphøre for de fleste barna som stammer i løpet av barnehagealder er det viktig at de i tidlig alder blir identifisert slik at de kan få den oppfølgingen som med fordel kan hjelpe dem. Stamming som vedvarer til å bli kronisk vil nemlig kunne medføre blant annet sosiale, emosjonelle og psykiske problemer (Craig et al., 2009; Davis et al., 2002; Erickson & Block, 2013; Jones et al., 2005).

3 Identifisering og behandling av stamming hos barnehagebarn

For at barn som stammer skal få hjelp av en logoped forutsetter det at vansken oppdages. I den forbindelse er nødvendig at voksenpersoner rundt barnet har kunnskap om hva som er stamming og hva som ikke er det. Det er også viktig med kunnskap om hvordan stamming bør behandles. Kapittel 3.1 dreier seg om skillet mellom stamming og normal ikke-flyt, tidlig utvikling av stamming og en helhetlig kartlegging av stammingen. Kapittel 3.2 omhandler behandling av stamming med særlig fokus på indirekte behandling, da det er mest relevant for barnehagelærere.

3.1 Er det normal ikke-flyt eller begynnende stamming?

Stamming kan dreie seg om brudd i taleflyten. Samtidig har også personer som ikke stammer ulike former for brudd i talen. Faktisk har ingen mennesker fullstendig flytende tale til enhver tid (Ward, 2018; Yairi & Seery, 2015). De vanligste formene for ikke-flyt i talen er repetisjon av ord, delord eller stavelser, repetisjon av lyder eller fraser, forlengelse av lyder, blokkeringer, interjeksjoner og revisjoner (Yairi & Seery, 2015). At disse bruddene både kan være en del av talen til personer som stammer og personer som ikke stammer medfører en overlapping som kan gjøre det vanskelig å skille mellom stamming og normal ikke-flyt. Litteratur på feltet har uttrykt at det kan være vanskelig å skille mellom brudd i talen som tilsvarer stamming og brudd som er en del av barns taleutvikling (Bloodstein, 1995; Yairi & Seery, 2015). Eksisterende definisjoner kan ifølge Packman og Attanasio (2017) ikke brukes til å skille mellom stamming og normal ikke-flyt. Definisjoner varierer nemlig i stor grad i hvor spesifikke de er samt hvordan stamming operasjonaliseres; WHO (2018) inkluderer repetisjon av flerstavellesord i definisjonen av stamming, mens Guitar (2014) definerer stamming som repetisjon av stavelser og ikke flerstavellesord.

En metode som ofte har vært brukt for å skille stamming og normal ikke-flyt er å analysere elementer av ikke-flyt (Ambrose & Yairi, 1999; Einarisdóttir & Ingham, 2005). I den forbindelse har Ambrose og Yairi (1999) definert hvilke elementer av ikke-flyt som er typisk for barn som stammer og barn som ikke stammer. Her brukes begrepet *stuttering-like*

disfluencies om elementer av ikke-flyt som er mest vanlig for barn som stammer, og *other disfluencies* som mest vanlig for barn som ikke stammer. Talebrudd de kategoriserer som *stuttering like-disfluencies* er repetisjon av delord («m-men») og enstavelsesord («og og»), forlengelser («mmmin»), blokkeringer (#tom) og brutte ord («å#pen»). Brudd som tilsvarende *other disfluencies* er interjeksjoner («ehh»), revisjoner («hun gikk/hun kom hit») og repetisjon av flerstavelsesord og fraser («fordi fordi», «jeg vil jeg vil gå»). Ambrose og Yairi (1999) kategoriserer altså repetisjon av helord som *other disfluencies*, og dermed ikke typisk for barn som stammer. Einarsdóttir og Ingham (2005) stiller spørsmål ved bruken av begrepet *stuttering-like disfluencies* og undrer seg om hvorvidt kategorisering av elementer av ikke-flyt i det hele tatt har bidratt til en bedre forståelse av eller behandling av stamming. For eksempel har typer ikke-flyt som kategoriseres som typisk for barn som stammer variert mye og ikke blitt godt dokumentert (Einarsdóttir & Ingham, 2005). Kategorisering basert på hva som er typisk for barn som stammer fremfor hva som er eksklusivt for stamming viser overlappingen mellom normal ikke-flyt og stamming.

Kvalitative og kvantitative forskjeller

Forskning har imidlertid vist både kvalitative og kvantitative forskjeller mellom barn som stammer og de som ikke gjør det, hva gjelder mengde, grad og varighet av stammeøyeblikk (Ambrose & Yairi, 1999). Studier har vist at barn som var vurdert til å stamme produserte betydelig større andel *stuttering-like disfluencies* enn barn med normal ikke-flyt (Ambrose & Yairi, 1999; Tumanova, Conture, Lambert, & Walden, 2014). Dersom barnet produserer minst 3 *stuttering-like disfluencies* (repetisjoner, blokkeringer eller forlengelser) per 100 stavelser (Ambrose & Yairi, 1999) eller per 100 ord (Pellowski & Conture, 2002) kan det indikere stamming.

For å skille mellom normal ikke-flyt og stamming kan man også ta Guitars (2014) faseinndeling i betraktning. Han er en anerkjent teoretiker på feltet som har delt stammingens utvikling i faser hvor de fleste personer som stammer kan plasseres basert på hvordan stammingen arter seg. De to første fasene, kalt *normal disfluency* og *borderline stuttering*, kan brukes som et utgangspunkt for å skille begynnende stamming fra normal ikke-flyt. Som navnet tilsier er den første fasen en naturlig del av barns taleutvikling, mens den andre er første fase i stammeutviklingen. Noe av det som skiller disse to fasene er antall elementer av ikke-flyt; mer enn 10 elementer av ikke-flyt per 100 ord, mer enn 2 elementer som repeteres og at antallet repetisjoner og forlengelser er høyere enn antallet interjeksjoner og revisjoner

tilsvarer *borderline stuttering*. Kritikken av en slik faseinndeling kan være at siden stamming opptrer så ulikt fra person til person vil det være vanskelig å kunne bruke denne inndelingen i en diagnostisk utredning av barn. Yairi og Ambrose (2005) hevder at i tilfeller hvor det er vanskelig å avgjøre om stammingen er veldig mild eller at det bare er normal ikke-flyt, kan det ikke betraktes som et stammeproblem. Videre sier de at denne grensen ikke er et nivå som alle barn som stammer må gå gjennom, og er heller ikke en dør til stamming som kan lukkes (Yairi & Ambrose, 2005).

3.1.1 Utvikling av tidlig stamming

Innsikt i hvordan stammingen utvikler seg i tiden etter onsets er viktig både for å ha en grunnleggende forståelse av vansken og for å ta avgjørelser om intervensjon (Yairi & Seery, 2015). Barnehagebarn varierer i hvordan de stammer og reagerer på stammingen sin (Yairi & Ambrose, 2005). Allerede ved onsets arter stamming seg ulikt; en oppsummering av nyere forskning har gitt kunnskap om at onsets nødvendigvis ikke skjer gradvis, men kan oppstå helt plutselig (Yairi & Ambrose, 2013). Dessuten kan den tidlige stammingen være episodisk, og vekse i både frekvens og alvorlighetsgrad fra situasjon til situasjon (Ratner & Guitar, 2006).

Stammingens alvorlighetsgrader

Tradisjonelt har det vært en oppfatning at tidlig stamming utvikler seg fra å være mild til å stegvis bli mer og mer ulik den normale ikke-flyten (Yairi & Seery, 2015), og på den måten utvikles fra mild til mer alvorlig stamming. Stamming som er mer alvorlig kan være preget av mer sekundæratferd (Cook et al., 2013). Når det gjelder mengde sekundæratferd mener Guitar (2014) det utvikler seg på en stegvis måte; sekundæratferd er ikke tilstede hos de yngre barna som er i fasene *normal disfluency* og *borderline stuttering*, men kommer til syne hos de eldre barnehagebarna. Da begynner stammingen å bære større preg av blokkeringer i talen, frustrasjon, unngåelsesatferd og muskelspenninger (Guitar, 2014). Basert på denne inndelingen vil sekundæratferd og følelser være en indikator på stamming. Forskning har vist at også i kort tid etter onsets kan stammingen bære preg av sekundæratferd (Clark et al., 2017) og kan dermed ha moderat eller sterk alvorlighetsgrad allerede i starten av stammeforløpet (Yairi & Ambrose, 2005).

Tidligere har fysisk sekundæratferd blitt sett på som relatert til mer alvorlig stamming og mulige tegn på at stammingen vil utvikle seg til å bli kronisk, men ifølge Clark et al. (2017)

har forskning vist at barn kan vise slik atferd nært ved onset også i tilfeller der stammingen senere opphører. Hvorvidt alvorlighetsgrad kan predikere om stammingen opphører eller utvikler seg til å bli kronisk er det fortsatt ingen forskning som bekrefter (Clark et al., 2017). Det kan tenkes at mild stamming vil være vanskeligere å identifisere, da denne alvorlighetsgraden vil ha mer til felles med normal ikke-flyt enn hva alvorlig stamming har. Med andre ord; den store variasjonen i stammingens utviklingsforløp allerede fra stammingens tidligste stadium, gjør at det blir relevant for barnehagelæreres identifisering og oppfølging av stamming.

Stammingens påvirkning på barnet

Stamming kan også påvirke barn i barnehagealder på ulike måter. Mange barn som stammer er bevisst på stammingen sin. Boey et al. (2009) forklarer begrepet bevissthet som å ha en oppfatning og kunnskap om egen stamming. I studien til Boey et al. (2009) ble bevissthet målt ved å undersøke foreldres rapportering av barnets selvbemerkninger og ikke-verbale reaksjoner knyttet til egen tale. Av de 1122 barna indikerte funnene at hele 75.1% av barna viste tegn til at de var bevisst stammingen. Ved 2 års alder var 56.7% bevisste. Dette kan betraktes som en motsetning til hva Guitar (2014) hevder; at barn i de to første fasene ikke er bevisste. Boey et al. (2009) fant også at bevissthet økte med alderen, da 89.7% av barn ved 7 års alder viste tegn til bevissthet. At bevissthet øker med alderen samsvarer med Guitars (2014) faser. Det kan imidlertid være utfordrende å vurdere barns bevissthet, både fordi foreldre kan rapportere feil og spørsmål i spørreskjemaer eller samtaler kan være for abstrakte (Yairi & Ambrose, 2005). Å identifisere barnets følelser knyttet til stammingen er heller ikke en enkel oppgave, og skiller seg fra tilfeller der voksne som stammer ofte ønsker å dele følelsene de har (Yairi & Seery, 2015). Barn i barnehagealder kan enten ikke ha reaksjoner på stammingen eller de kan ha vansker for å sette ord på dem (Yairi & Seery, 2015).

Barn som stammer kan ha negative holdninger til egen kommunikasjon. I en meta-analyse av eksisterende studier av forskjeller i holdninger til egen kommunikasjon mellom barn som stammer og barn som ikke stammer, har Guttormsen, Kefalianos og Næss (2015) funnet at barn som stammer har betydelig mer negative holdninger til egen kommunikasjon enn barn som ikke stammer, både i barnehage- og skolealder. Resultatene fra studien samsvarer med tidligere studier (Langevin et al., 2010; Vanryckeghem et al., 2005). For mange barn kan påvirkning av stammingen komme til syne på ulike arenaer, som synliggjør viktigheten av informasjon fra omsorgspersoner rundt barnet, som er basert på deres observasjoner av

barnets atferd og reaksjoner på tvers av situasjoner. Barnehagelærere kan derfor være sentrale i å observere barna, og siden de kan henvise til logoped blir slike observasjoner av klinisk relevans (Guttormsen, Yaruss, & Næss, 2018).

3.1.2 Helhetlig kartlegging

For å diagnostisere taleflytvansker kreves en omfattende kartlegging av barnets tale og tilknyttede faktorer, der formålet er å ta hensiktsmessige avgjørelser om hva som er den beste behandlingen for å håndtere stammingen eller «eliminere» den (Yairi & Ambrose, 2005). Kartleggingen gjøres som oftest av en logoped, og kan bestå av logopedens egne observasjoner samt foreldre og barnehagelærere sine observasjoner. Det har blitt utviklet intervjuksjemaer som måler i hvilken grad barnet blir påvirket av stammingen basert på foreldres observasjoner. Eksempler på slike skjemaer er *The Impact of Stuttering on Preschool Children and Parents (ISPP)* (Langevin et al., 2010) og *Palin Parent Rating Scale (Palin PRS)* (Millard & Davis, 2016). En kartlegging som baseres på en kombinasjon av logopeders kartlegging og slike skjemaer (ISPP, Palin PRS) vil ifølge Millard og Davis (2016) gjøre det mulig for logopeder å vurdere stammingens alvorlighetsgrad og frekvens samt påvirkning på barnet, og dermed utgjøre en mer helhetlig vurdering.

Måle elementer av ikke-flyt

Logopeder må være i stand til å skille mellom normal ikke-flyt og stamming (Shapiro, 2011). I dette inngår ofte en vurdering av elementer av ikke-flyt i talen (Ambrose & Yairi, 1999; Pellowski & Conture, 2002). I tillegg til å se på antall elementer av ikke-flyt mener Yairi og Seery (2015) at også observasjon av type, grad og lengde på disse bør inkluderes i diagnostiseringen, fordi å kun måle antall elementer av ikke-flyt kan gjøre at verdifull informasjon om enten bedring eller forverring i stammingen uteblir. De begrunner det med at betydelige endringer i for eksempel antall repetisjoner kan si noe om utviklingen av stammingen. Ambrose og Yairi (1999) mener også at analyse av type, grad og lengde av elementer av ikke-flyt bør inkluderes i kartleggingen. Deres funn viste nemlig at selv om repetisjon av både stavelser og ord også var tilstede i talen til barna med normal ikke-flyt, var repetisjonene få og talebruddene korte. Det indikerer at selv om repetisjoner er vanlig i talen til barn med normal ikke-flyt, så bør det ikke oppfattes som normal ikke-flyt dersom antallet repetisjoner innenfor et stammeøyeblikk er mange eller dersom det er mange stammeøyeblikk

i talen. Slik informasjon er ifølge Ambrose og Yairi (1999) er et viktig verktøy i diagnostiseringen av barn som stammer.

Helhetlig vurdering

Basert på et multifaktorielt perspektiv på stamming bør alle faktorer og prosesser som potensielt har en sammenheng med stammingen kartlegges (Clark et al., 2017). I en oppsummering av forskning konkluderer Clark et al. (2017) med at det er belegg for å vurdere stammingen på denne måten, og at det vil gi en mer helhetlig vurdering av stammingen. I tillegg til å kartlegge elementer av ikke-flyt, er det derfor også viktig å vurdere blant annet risikofaktorer for at stammingen vedvarer, deriblant barnets bevissthet og holdninger. Siden barn helt ned i to- og treårsalder kan være bevisste og ha negative holdninger tilknyttet egen tale, er det nødvendig å evaluere bevissthet og holdninger også når barnet er i barnehagealder (Clark et al., 2017; Vanryckeghem et al., 2005). I motsetning til voksne som stammer som er hovedkilden til informasjon om stammingen sin, er det i stor grad foreldre som har informasjon om stammingen til barnet (Yairi & Seery, 2015). Forskning har vist at foreldre ofte har rett i sine vurderinger (Einarsdóttir & Ingham, 2009), og gir pålitelig innsikt i barnets reaksjoner på stammingen samt bidrar med informasjon som er nyttig i diagnostisering og videre valg av behandling (Boey et al., 2009; Clark et al., 2017; Langevin et al., 2010). For å få en god forståelse av foreldres oppfatning kan de for eksempel rapportere stammingens påvirkning på barnet gjennom ulike foreldrerapporteringskjemaer (Langevin et al., 2010; Millard & Davis, 2016).

Siden stammingen kan arte seg ulikt i ulike situasjoner, vil det å inkludere foreldres observasjoner med fordel kunne bidra til en bredere kartlegging av stammingen (Millard & Davis, 2016). Det er rimelig å anta at det samme vil gjelde for barnehagelærere, da de har en unik mulighet til å observere barna i samspill med andre barn over en lengre tidsperiode. Guttormsen et al. (2018) fant at barnehagelæreres rapporteringer av stammingens påvirkning på barnet samsvarte godt med foreldres rapporteringer. Studien viste også et par uenigheter i vurderingene, som Guttormsen et al. (2018) antar kan tenkes å være relatert til relasjonen barna har til foreldrene som naturlig nok kan gjøre at de deler mer følelser og tanker med dem. Videre fant Einarsdóttir og Ingham (2008) at barnehagelærere viste gode ferdigheter i å vurdere stamming. Disse resultatene underbygger viktigheten av å innhente informasjon om stammingen fra ulike personer og arenaer; både fra foreldre og barnehagelærere. En kartlegging av de ulike faktorene på tvers av arenaer som ha betydning for stammingens

utvikling vil gi et mer helhetlig bilde av vansken og fungere som retningslinjer for en passende behandlingstilnærming (Clark et al., 2017).

3.2 Behandling av stamming

3.2.1 Tidlig intervensjon

Behandling av stamming hos barn har vist seg å være mer effektivt enn ingen behandling (Jones et al., 2005; Lattermann, Euler, & Neumann, 2008) og ulike behandlinger har vist like god effekt (de Sonnevile-Koedoot et al., 2015). Stamming har vist seg å bli vanskeligere å kontrollere i takt med at barna blir eldre, som har en sammenheng med at hjernens plastisitet minsker med alderen (Jones et al., 2005). Tidlig behandling av stamming kan dermed motvirke at stammingen blir kronisk, som vil medføre økt risiko for sosiale, emosjonelle, psykologiske eller arbeidsrelaterte problemer og potensielt påvirke personens livskvalitet (Craig et al., 2009; Davis et al., 2002; Erickson & Block, 2013; Jones et al., 2005; Onslow & O' Brian, 2013). Et annet argument for at stamming bør behandles tidlig er at også barn i barnehagealder har negative holdninger til egen kommunikasjon (Guttormsen et al., 2015). Dersom stammingen har en negativ påvirkning på barnets oppfatning av egne evner til å kommunisere, bør det settes inn behandling (Millard, Zebrowski, & Kelman, 2018). Forholdet mellom holdningene og stammingens utvikling er imidlertid fortsatt uklart, men det er en mulighet at utvikling av negative holdninger påvirker tilbøyeligheten for at stammingen blir kronisk (Guttormsen et al., 2015). Uansett er det viktig å inkludere holdningsendring som en del av behandlingen, i tilfeller der det er passende (Vanryckeghem et al., 2005).

Direkte og indirekte behandling

Når det gjelder behandling av stamming hos barnehagebarn skiller det ofte mellom direkte og indirekte behandling. Dette skillet er dog noe uklart (Yairi & Seery, 2015). Guitar (2014) forklarer direkte behandling som fokus på behandling av selve talen med mål om å snakke mer flytende eller stamme mindre anstrengt. Indirekte behandling kan betraktes som tilnærminger der fokuset heller er på å påvirke miljøet rundt barnet, med mål om å utvikle normal tale (Ward, 2018). Synet på behandling av stamming har på mange måter endret seg i løpet av det siste århundret (Yairi & Seery, 2015). Da indirekte behandling var populært rådet tanken om at ingen barn skulle motta behandling, og fokuset var på foreldrenes rolle. De siste

35 årene har direkte behandling fått mer innpass, og medførte det motsatte perspektivet; alle barn bør behandles. Behandling av hvert eneste barn som stammer er derimot både umulig og unødvendig (Yairi & Ambrose, 2005). For å avgjøre hvilke barn som skal motta behandling for stammingen anbefaler Clark et al. (2017) å vurdere alle faktorer som henger sammen med stamming, vurdere risikofaktorer relatert til om stammingen blir kronisk og vurdere foreldres bekymring og barnets ubehag knyttet til egen tale.

Å modifisere talen

Direkte behandling baseres som nevnt på behandling av selve talen, og kan dreie seg om å endre blant annet artikulasjon og pust, enten gjennom å modifisere all tale eller å modifisere stammeøyeblikkene (Ward, 2008). Nye et al. (2013) har i en metaanalyse undersøkt effekten av intervensjoner basert på behavioristiske prinsipper, som de forklarer som intervensjoner der målet er å endre fysisk taleproduksjon ved blant annet flytskapende teknikker, atferdsmodifikasjon og foreldreveiledning. De konkluderte med at et begrenset antall intervensjoner hadde dokumentert effekt, og at kun Lidcombe-programmet har forskningsbasert støtte. Lidcombe-programmet er et behavioristisk behandlingsprogram som er praktisert i stor grad (Ward, 2018) og har dokumentert effekt fra mange studier (de Sonnevile-Koedoot et al., 2015; Jones et al., 2005; Lattermann et al., 2008). I Lidcombe-programmet veiledes foreldre til å identifisere og endre både flytende og ikke-flytende tale hos barnet i form av verbale tilbakemeldinger (Jones et al., 2005; Lattermann et al., 2008). Kritikken av Lidcombe-programmet er at det ikke har noen teoretisk posisjon angående årsaker til stamming, og at det er ukjent hvorfor programmet er effektivt (Packman & Attanasio, 2017). Det som gjør at programmet har stor aksept er ifølge Packman og Attanasio (2017) det store antallet studier som viser at det reduserer eller eliminerer stammingen. Siden Lidcombe-programmet har vist seg å være mer effektivt for barnehagebarn enn ingen behandling, kan denne behandlingen betraktes som evidens for at tidlig intervensjon er effektivt og motvirker at stamming utvikler seg til å bli kronisk.

Direkte behandling der prosedyrer går ut på å modifisere talen direkte vil nødvendigvis kreve at barnet er alene med én eller flere voksne. I starten gjennomføres modifiseringen daglig av foreldre i naturlige omgivelser med veiledning fra logoped, og behandling hos logoped skjer én gang i uken og sjeldnere etter hvert (Jones et al., 2005; Lattermann et al., 2008).

Tilsvarende vil direkte behandling i utgangspunktet ikke være ment for at barnehagelærere skal gjennomføre, både fordi de ikke mottar veiledning i hvordan talen skal modifiseres slik

som foreldrene gjør og at omgivelsene kan gjøre det vanskelig. Barnehagelærere er en del av barnets miljø, og intervensjoner basert på miljøet vil være mer relevante for dem.

3.2.2 Intervensjon i barnets miljø

I et multifaktorielt perspektiv på stamming tas det utgangspunkt i at flere ulike faktorer kan ha betydning for stammingens utvikling (McCauley & Guitar, 2010). Fysiologiske og språklige faktorer kan være avgjørende for onset og utvikling av stamming, og sammen med emosjonelle og miljømessige faktorer kan det ha påvirkning på alvorlighetsgrad, om stammingen blir kronisk samt hvilken påvirkning det har på barnet (McCauley & Guitar, 2010). Noen av disse faktorene kan manipuleres med mål om å redusere stammingen, og miljøfaktorer er et eksempel (Millard, Edwards, & Cook, 2009).

I tråd med et multifaktorielt perspektiv forklarer kapasitet-krav modellen (Starkweather, 1987) stamming hos barnehagebarn med at det oppstår idet miljøets krav til flyt i talen er større enn barnets kapasitet for flyt (Ward, 2008). Kapasitet dreier seg om hvor barnet er i sin utvikling; talemotorisk, språklig, sosialt, emosjonelt, og kognitivt (Packman & Attanasio, 2017). Kravene kan være innenfor barnet selv, i miljøet eller begge, og kan være tidspress, press om å bruke et avansert språk og foreldres forventninger (McCauley & Guitar, 2010; Packman & Attanasio, 2017). Når krav til flyt fra miljøet hyppig overgår barnets kapasitet i å produsere flytende tale, vil talen oftere bære preg av å mangle flyt (Starkweather, 1987). Tilsvarende blir foreldre og andre omsorgspersoner rådet til å senke krav ved å for eksempel bruke et mindre komplekst språk, senke taletempo og stille færre spørsmål som en del av stammebehandling (Nippold, 2018; Starkweather, 1987). Mange intervensjoner som beror på tidlig innsats har basert seg på å hjelpe foreldre til å gjøre endringer i barnets kommunikasjonsmiljø (McCauley & Guitar, 2010).

Indirekte behandlingsprogram

Studier har vist gode resultater for indirekte behandling av stamming som går ut på å tilrettelegge miljøet (Millard et al., 2009; Millard et al., 2018). Disse studiene mangler dog en kontrollgruppe som ikke mottar behandling, som gjør det vanskelig å konkludere i henhold til effekt da man ikke vet om resultatene skyldes naturlig bedring (Nippold, 2018). I følge Nippold (2018) er slike studier eksempler på at det er en mangel på evidens som faktisk viser et årsak-virkningsforhold mellom mengde stamming og spesifikk atferd hos foreldre. En stor

studie gjort av de Sonnevill-Koedoot et al. (2015) inkluderte kontrollgruppe, og fant at både direkte og indirekte behandling hadde effekt. De konkluderte med at etter de første 3 månedene var direkte behandling mest effektiv, mens det var ingen betydelig forskjell 18 måneder etter intervensjon (de Sonnevill-Koedoot et al., 2015).

Det finnes flere indirekte behandlingsprogrammer for behandling av stamming. **Palin Parent-child interaction therapy (Palin PCI)** er et eksempel på et slikt program, der foreldre veiledes til å modifisere deres interaksjonsstil i kommunikasjon med barnet (Millard et al., 2018). Samtidig åpner Palin PCI også for mer direkte behandling i form av flytskapende teknikker rettet mot barnet selv (Millard et al., 2009). Behandlingen baseres på korte økter på 5 minutter 3-5 ganger i uken (Millard et al., 2009), der barnet og foreldre er sammen, samt oppfølgende veiledning fra logoped for å hjelpe foreldrene i å støtte barnets flyt (McCauley & Guitar, 2010). **RESTART-DCM** er et annet indirekte behandlingsprogram som er ment til å redusere språklige, motoriske, emosjonelle og kognitive krav med den hensikt at barnet snakker med flyt (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Behandlingen består av strategier i miljøet og direkte behandling av selve talen, og baseres på daglige økter på 15 minutter der barnet er sammen med foreldrene og sjeldnere veiledning fra logoped. Målet med behandlingen er å skape omstendigheter som muliggjør at barnet kan snakke flytende i tråd med kapasiteten barnet har i situasjonen, samt at barnet oppmuntres til å snakke (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Studien til de Sonnevill-Koedoot et al. (2015) konkluderte med at RESTART-DCM er en effektiv behandling av stamming.

Tilrettelegge språkmiljøet

En felles komponent i Palin PCI og RESTART-DCM er at tilrettelegging av språkmiljøet kan redusere stammingen. Samtidig er de to tilnærmingene ulike ettersom at det i RESTART-DCM ikke bare er foreldre som veiledes i hvordan de kan tilrettelegge, men også andre personer som har stor innvirkning på barnet, som blant annet barnehagelærere (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Siden RESTART-DCM involverer barnehagelærere vil den ha størst fokus i det følgende.

Eksempler på konkrete måter å senke krav i kommunikasjon med barnet som fremgår i RESTART-DCM er å lytte, gi tid, ikke avbryte, snakke rolig og sakte, ha øyekontakt og bruke setninger og vokabular på samme kompleksitetsnivå som for barnet selv. For å øke barnets kapasitet kan det for eksempel fokuseres på å styrke barnet emosjonelt, ved å anerkjenne det

de sier, samt gi barnet oppmerksomhet for å øke selvtilliten og gjøre at de føler seg tryggere (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Shapiro (2011) er en anerkjent teoretiker på feltet. Han trekker frem flere eksempler på strategier som baserer seg på hvordan foreldre kommuniserer med barnet, som har mye til felles med komponentene i RESTART-DCM (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). For det første bør foreldre unngå å respondere negativt eller med bekymring for barnets ikke-flyt og formidle en positiv holdning til barnets tale. For det andre er det viktig å være en god lytter med sakte nok tale tempo, ikke avbryte og ikke fullføre ordene for barnet (Shapiro, 2011). Guitart (2014) er av samme oppfatning, da han mener hyppige avbrytelser, raskt tale tempo og at man ikke følger med på det barnet sier skaper stress hos barnet. Siden dette kan være vanskelig å få til hele tiden anbefaler også Shapiro (2011) å sette av tid i løpet av dagen hvor de kan snakke uavbrutt så barnet får oppmerksomhet.

4 Barnehagelæreres oppfølging av stamming

Barnehagelærere er en stor del av barnets miljø. Derfor er det viktig hvordan de følger opp stammingen. Kapittel 4.1 omhandler barnehagelæreres mandat og hvilken kunnskap de skal ha om stamming, 4.2 omhandler barnehagelæreres rolle i det spesialpedagogiske arbeidet og 4.3 dreier seg om hvilken betydning barnehagelæreres kunnskap og mandat har for hvordan de kan identifisere og følge opp barn som stammer.

4.1 Barnehagelæreres kunnskap og mandat

Barnehagen har som mål å dekke barnas behov for lek og omsorg, samt fremme læring og utvikling (Barnehageloven, 2005). Barnehagen er en viktig oppvekstarena for barn der de kan møte andre barn, delta i et mangfoldig felleskap med ulike opplevelser, aktiviteter og sosiale utfordringer, som gir gode vilkår for inkludering av alle barn (Helland, 2012). Ifølge rammeplan for barnehagen (Utdanningsdirektoratet, 2017a) skal barnehagen tilrettelegge det allmennpedagogiske tilbudet til hvert enkelt barns forutsetninger og utvikling: «Å møte individets behov for omsorg, trygghet, tilhørighet og anerkjennelse og sikre at barna får ta del i og medvirke i fellesskapet, er viktige verdier som skal gjenspeiles i barnehagen». Noen barn har spesielle behov som medfører at barnehagelærere må forsøke å tilrettelegge for at også disse barna deltar og opplever både mestring og utfordringer (Helland, 2012).

Oppdage og støtte barn med behov for ekstra hjelp

Barnehagebarn kan ha vansker knyttet til språkutviklingen. I rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017a) står det at «Alle barn skal få god språkstimulering gjennom barnehagehverdagen, og alle barn skal få delta i aktiviteter som fremmer kommunikasjon og en helhetlig språkutvikling». Dette utdypes videre i et tilhørende støttemateriell (Utdanningsdirektoratet, 2017c); «Personalet skal følge med på barnas kommunikasjon og språk og fange opp og støtte barn som har ulike former for kommunikasjonsvansker (...)». Her trekkes stamming frem som et eksempel på en språkvanske. En del av mandatet til barnehagelærere er derfor å oppdage og støtte barn som stammer. Stamming oppstår oftest i barnehagealder, og siden barna i store deler av dagen er i kontakt med barnehagelærere, blir barnehagelærerne i en god posisjon med tanke på å oppdage barn som stammer og kontakte

logoped for videre kartlegging og behandling (Carey, Block, Ross, Borg, & O'Halloran, 2008).

For at barnehagelærere skal kunne kontakte logoped dersom de mistenker at et barn stammer er det nødvendig med en grunnleggende forståelse av hva stamming er (Einarsdóttir & Ingham, 2008). Det støttes også av Helland (2012) som mener barnehagelærere er i god posisjon til å oppdage språkvansker, men at det forutsetter at de har tilfredsstillende generell kunnskap om barns utvikling. I forbindelse med at barnehagepersonalet skal støtte barns språkutvikling forklares språkvansker ytterligere i støttemateriellet (Utdanningsdirektoratet, 2017c). Der står det at noen barn har taleflytvansker, som for eksempel stamming, og at det kan være utfordrende å skille dette fra såkalt småbarnsstotring. Småbarnsstotring er beskrevet slik: «Det betyr at de leter etter ord og/eller har brudd i taleflyten. Dette er vanligvis noe som går over med økt språkkompetanse». Det står også at barnehagepersonalet bør følge ekstra med på barn som unngår å snakke eller velger å utelate ord og/eller lyder i talen. Ettersom barnehagelærerutdanningen fokuserer på bred kunnskap ved flere sider ved barns utvikling (Utdanningsdirektoratet, 2017a), medfølger det trolig at taleflytvansker, som er en mer spesifikk vanske, får begrenset plass i utdanningen.

I mangel på studier av norske barnehagelæreres kunnskap og holdninger om stamming vises det her til en studie gjort av Carey et al. (2008) basert på 63 australske barnehagelærere. Funnene viste at de hadde en god grunnleggende forståelse av stamming, og var innforstått med at behandling av stamming er viktig. Samtidig hadde noen av dem en misoppfatning om at behandling i barnehagealder ikke har effekt og å henviser på barna på et tidlig tidspunkt derfor ikke er hensiktsmessig. Dette viser ifølge Carey et al. (2008) et behov for økt informasjon om stamming både i utdanningen og senere i arbeidslivet, med den hensikt at flere barn kan få hjelp i den alderen det har best virkning.

4.2 Barnehagelæreres rolle i det spesialpedagogiske arbeidet

I Barnehageloven (2005) fremgår det at barn har rett til spesialpedagogisk hjelp hvis de trenger det, der målet er at de skal få støtte i utvikling av sosiale og språklige ferdigheter. Spesialundervisning forklares av Helland (2012) som strukturerte opplegg som ledes av en fagperson der barnet mottar en form for ferdighetstrening, ofte én til én eller i mindre grupper.

Den spesialpedagogiske hjelpen utgjør også veiledning av personal og foreldre, slik at miljøet rundt barnet har kunnskap om utfordringer og muligheter, og dermed er i stand til å støtte barnets utvikling i hverdagen (Helland, 2012). I kommunene i Norge er Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PP-tjenesten) sakkyndig instans i tilfeller som omhandler spesialpedagogisk støtte (Helland, 2012). PP-tjenesten foretar en sakkyndig vurdering i form av en utredning og en anbefaling som munner ut i et vedtak med anbefalt spesialpedagogisk hjelp (Utdanningsdirektoratet, 2017b). Foreldre kan selv henvende seg til kommunen for å be om en sakkyndig vurdering, men ofte er det barnehagelærere som gjør det. I slike tilfeller er godkjenning fra foreldrene nødvendig.

Logopedisk hjelp

Foreldre eller barnehagelærere kan være bekymret for barnets språkutvikling, og be kommunen om spesialpedagogisk hjelp (Utdanningsdirektoratet, 2017b). Én form for spesialpedagogisk hjelp er logopedisk hjelp, som er relevant for barn som stammer. Ved mistanke om stamming kan barnehagelærere kan for eksempel drøfte det i et ressursteam og videre kontakte logoped. I denne prosessen er det avgjørende at barnehagelærere tar hensyn til foreldrene og får deres godkjenning. Barnehagen skal legge til rette for et godt samarbeid med foreldrene til barna, der det kan utveksles observasjoner og evalueringer om barnets utvikling, trivsel og helse (Utdanningsdirektoratet, 2017a). En annen mulighet for å få logopedisk hjelp er ved at foreldre kontakter fastlege. Stamming er nemlig en vanske som faller innunder en helsekategori som også gjør at fastlege kan henvise til en spesialist (Folketryktdloven, 1997). Både faglige og økonomiske ressurser i hver enkelt kommune har betydning for organiseringen av den spesialpedagogiske hjelpen (Helland, 2012). Dersom det spesialpedagogiske tilbudet i kommunen ikke er tilstrekkelig kan personer som stammer også få behandling hos privatpraktiserende logopeder (Helfo, 2018). Utgiftene for en slik behandling kan dekkes av Helfo, forutsatt at fastlege har sendt en henvisning (Helfo, 2018).

Når det gjelder spesialpedagogiske tiltak har fokuset blitt større på at tiltakene settes inn så tidlig som mulig. I Stortingsmelding 18 fra 2011 (St.meld. nr. 18 (2010-2011), 2011) kommer det frem at barnehagen må bli bedre til å oppdage barn som har spesielle behov, samt følge opp disse barna ved å tilrettelegge opplæringstilbudet. Tidlig oppdaging av vansker kan nemlig gjøre at både varighet og konsekvenser begrenses (St.meld. nr. 18 (2010-2011), 2011). Barnehagelærere kan derfor spille en stor rolle for at barn som stammer får logopedisk hjelp på et tidlig tidspunkt, ved at de fanger opp barnet og kontakter logoped tidlig.

4.3 Identifisering og tilrettelegging i barnehagen

Identifisering i barnehagen

Barnehagelæreres mandat tilsier at de skal støtte alle barns språkutvikling (jf. 4.1). Det medfører et ansvar hos barnehagelærere også når det kommer til barn som stammer; de skal oppdage barn som stammer slik at barnet får en vurdering som kan ende i en passende behandling. Siden stamming er vanskeligere å behandle etter barnehagealder (Jones et al., 2005), har barnehagelærere et ansvar for å fange opp barna og kontakte logoped tidlig i stammeforløpet. Stammingsens variasjon allerede i kort tid etter onset (Yairi & Ambrose, 2013) kan imidlertid skape utfordringer i å identifisere hvilke barn som stammer og hvilke barn som har brudd i talen som en naturlig del av språkutviklingen. I tillegg vil det overlappende skillet mellom normal ikke-flyt og begynnende stamming kunne medføre utfordringer knyttet til identifisering av stamming. I en artikkel rettet spesifikt mot barnehagelærere (Guttormsen, 2016) fremheves det at siden det er vanskelig å skille mellom stamming og normal ikke-flyt er det viktig at en logoped gjør denne vurderingen om hvorvidt det er stamming. Derfor er det viktig at barnehagelærere har god kunnskap om stamming og tar kontakt ved brudd i taleflyten.

Barnehagepersonell er fagpersoner med spesiell kunnskap om barns utvikling (jf. 4.1). Barnehagelærere er på mange måter foreldrenes nærmeste fagpersoner. Foreldre kan komme med sin bekymring til barnehagelærere, som gjør det viktig at barnehagelærere ivaretar foreldrene i prosessen med å oppdage stamming og kontakte logoped for videre oppfølging av barnet. I tilfeller hvor foreldre ikke oppdager stammingen kan barnehagelærere spille en viktig rolle i å initiere kontakt med logoped. De er da pliktig til å snakke med foreldrene først og få deres samtykke innen de søker hjelp (Utdanningsdirektoratet, 2017b).

Barnehagen som arena

Barnehagen som arena er viktig for identifisering av stamming så vel som oppfølging av barn som stammer. I barnehagen er barna en del av et sosialt fellesskap med de andre jevnaldrende. Ettersom det i rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017a) fremgår at «Barnehagen skal bidra til barnas trivsel, livsglede, mestring og følelse av egenverd og forebygge krenkelser og mobbing», bør barnehagelærere i møte med barn som stammer, i likhet med andre barn, aktivt arbeide for å forebygge mobbing og legge til rette for trivsel og glede i et aksepterende miljø.

Barn som stammer er en utsatt gruppe, som det er særskilt viktig å tilrettelegge for. En studie av skolebarn fant nemlig at barn som stammet oftere opplevde avvisning og var mindre sannsynlig å bli populære enn barna som ikke stammet (Davis et al., 2002). Forskning har også vist at barn som stammer er mer utsatt for å bli mobbet enn barn som ikke stammer (Blood & Blood, 2007) og at jevnaldrende kan ha en negativ oppfatning av dem (Langevin, Packman, & Onslow, 2009). Basert på dette kan det tenkes at det er særlig viktig at barnehagelærere bidrar til at barn som stammer utvikler positive holdninger til seg selv og til det å snakke. Hvis barnet utvikler mer positive holdninger til egen kommunikasjon kan det minske nervøsiteten i sosiale situasjoner og øke troen på egne evner til å få seg venner (Byrd, Hampton, McGill, & Gkalitsiou, 2016).

Barnehagebarn som stammer kan være påvirket av stammingen. Foreldre til barnehagebarn som stammer har rapportert at stamming medfører lavere selvtillit for noen av barna (Langevin et al., 2010). I tillegg viser en oppsummering av flere studier at barnehagebarn som stammer har mer negative holdninger til egen kommunikasjon enn barn som ikke stammer (Guttormsen et al., 2015). Barnehagelærere er i posisjon til å observere barna, og kan ha verdifull informasjon om hvordan barnet påvirkes i barnehagen. Denne informasjonen vil nødvendigvis være et viktig bidrag i en helhetlig vurdering av stammingen, da stammingen kan arte seg ulikt i barnehagen, hjemme eller hos logoped.

Tilrettelegge miljøet

Siden barnehagelærere i utgangspunktet ikke har mulighet til å følge opp barnet én til én, som er en forutsetning for å gi direkte behandling, kan det tenkes at det de kan bidra innenfor sitt mandat med komponenter fra indirekte behandling; de kan tilrettelegge språkmiljøet ved å senke krav i kommunikasjon med barnet. I mangel på studier som undersøker hvilken effekt tilrettelegging av språkmiljøet i barnehagen har på stamming, vises det her til en intervensjon rettet mot barns muntlige språk. Nylig viste en studie (Rogde, Melby-Lervåg, & Lervåg, 2016) at språkintervensjon i barnehagen hadde effekt. Intervensjonen var rettet mot tospråklige barns talespråk, og barnehagelærere gjennomførte språkstimuleringen både én til én og i mindre grupper (Rogde et al., 2016). Dersom effekten av barnehagelæreres taleflytoppfølgning er den samme som for intervensjoner basert på muntlig språk, kan det tenkes at barnehagen er i posisjon til å tilrettelegge for god taleflyt i oppfølging av barn som stammer.

5 Metodiske avveininger

I dette kapittelet beskriver jeg studien jeg har gjennomført og begrunner metodiske valg jeg har tatt for å besvare problemstillingen «Hvilke erfaringer har barnehagelærere med å identifisere og følge opp barn som stammer?». Først grunngis valg av forskningsdesign (5.1) og forskningsmetode (5.2). Deretter redegjøres det for de ulike trinnene i forskningsprosessen (5.3); rekruttering av informanter, utarbeiding av intervjuguide og datainnsamling. Videre beskrives behandling av data (5.4). Til sist diskuteres validitet og reliabilitet (5.5) og etiske betraktninger (5.6).

5.1 Valg av forskningsdesign

Jeg har med denne studien hatt et ønske om å få en forståelse av hvordan barnehagelærere opplever å ha barn som stammer i barnehagen. Hvilke tanker har de rundt å fange opp barn som stammer og hvilke vurderinger gjør de i oppfølgingen av disse barna? Målet har vært å fremme deres individuelle perspektiv i form av erfaringer, tanker og holdninger. Enhver studie er satt sammen av et forskningsdesign, som er en detaljert plan for studien (Maxwell, 2013). I utarbeiding av et forskningsdesign er det sentralt at metoden man velger er basert på forskningsspørsmålene og studiens formål. For å belyse barnehagelæreres subjektive erfaringer med barn som stammer anså jeg et kvalitativt forskningsdesign med en fenomenologisk tilnærming som passende. Dette er fordi kvalitative metoder er godt egnet for å få en forståelse av personens livsverden og fremheve deres subjektive opplevelse (Dalen, 2011).

5.1.1 Kvalitativ metode

Å forske kvalitativt dreier seg om å forsøke å forstå informantenes perspektiv (Postholm, 2010). Innenfor samfunnsvitenskapelig forskning brukes ofte både kvantitative og kvalitative tilnærminger for å studere individers perspektiv, og er på den måten to tilnærminger som begge er subjektive; likevel, særegent for kvalitative metoder er potensialet for å utdype hvordan informantene beskriver erfaringer og opplevelser som er spesielt for personen (Tjora, 2017). Kvalitative metoder er også formålstenlige for å få frem holdninger informantene har til seg selv og andre (Befring, 2015). I denne studien har jeg prøvd å få en dypere innsikt i informantenes erfaringer, tanker og holdninger knyttet til det å ha barn som stammer i

barnehagen, og det ble derfor naturlig å velge kvalitativ metode. Å fremme barnehagelæreres perspektiv kan gi en forståelse som kan være nyttig i lignende kontekster og situasjoner, som for eksempel for andre barnehagelærere i møte med barn som stammer eller for logopeder som er involvert med barnehagelærere gjennom arbeidet sitt.

5.1.2 Fenomenologisk tilnærming

Innenfor kvalitativ forskning har en fenomenologisk tilnærming vært fremtredende (Kvale & Brinkmann, 2015). En fenomenologisk tilnærming dreier seg om ønsket om å få en forståelse av sosiale fenomener basert på informantenes egne synspunkt og opplevelse av verden, med utgangspunkt i at virkeligheten er slik mennesket selv oppfatter den (Kvale & Brinkmann, 2015). Moustakas (referert i Postholm, 2010, s. 43) mener hovedformålet med fenomenologisk forskning er «å forstå meningsfulle, konkrete relasjoner som er tilstede i en erfaring i en bestemt situasjon i en spesifikk kontekst». Én retning innenfor fenomenologien er psykologisk fenomenologi, hvor forskeren forsøker å få tak i ulike individers opplevelse av det samme fenomenet (Postholm, 2010). Det er ved å samtale med personene at man får tak i disse opplevelsene, og av den grunn er intervju den fremgangsmåten for datainnsamling som er mest brukt i fenomenologiske studier (Postholm, 2010).

For å forstå informantenes mening med det de forteller ligger min tolkning av informantenes utsagn til grunn. En fortolkende tilnærming er sentralt i den hermeneutiske tradisjonen, der formålet er å oppnå en allmenn og holdbar forståelse av innsamlet datamateriale (Kvale & Brinkmann, 2015) og lage nye sammenhenger av mening (Brottveit, 2018). Ifølge Dalen (2011) baseres fortolkningen først og fremst på informantenes utsagn, men utvikles stadig i en dialog mellom datamaterialet og forskeren selv. Både teori om fenomenet og forskerens forforståelse vil dermed påvirke tolkningen (Dalen, 2011). En hermeneutisk fortolkningsprosess dreier seg om at når ny innsikt fremkommer vil forforståelsen endres, og helhetsforståelsen blir på mange måter dypere (Brottveit, 2018). Det er i denne såkalte *hermeneutiske sirkel* det skapes et grunnlag for å danne ny forståelse av studiens tema (Befring, 2015; Brottveit, 2018).

5.2 Intervju som forskningsmetode

For å besvare problemstillingen valgte jeg kvalitativt forskningsintervju som metode. Ifølge Kvale og Brinkmann (2015) er formålet med en slik metode å få en forståelse av forhold ved informantens hverdagsliv fra hennes eller hans synspunkt. Mens kvantitativ forskning bruker kvantitative målinger og tall, søker kvalitative intervjuer nyanserte forklaringer i form av ord (Kvale & Brinkmann, 2015). Intervjuet kan gi et rikt og fyldig materiale (Bell & Waters, 2018). I motsetning til for eksempel en spørreundersøkelse, vil man også kunne observere informantens reaksjoner som ansiktsuttrykk og tonefall, samt ha mulighet for å undersøke og klargjøre reaksjonene med informanten. Intervju som metode har også en stor fordel i å være fleksibelt; den som intervjuer kan følge opp og utforske videre det som blir sagt (Bell & Waters, 2018).

Kvalitative intervjuer kan ha ulike former (Postholm, 2010). Et strukturert intervju vil være svært fastsatt, der alle som intervjues stilles de samme spørsmålene. Ganske ulikt vil et ustrukturert intervju være åpent og lite planlagt i forkant (Postholm, 2010). Som en mellomting av disse er det semistrukturerte intervjuet, der samtalene er rettet mot temaer som er bestemt på forhånd (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). Semistrukturerte intervjuer er beslektet med fenomenologien på den måten at forskeren prøver å få informantene til å fortelle om hvordan de forstår verden, oftest i relasjon til et spesielt fenomen (Kvale & Brinkmann, 2015). Jeg valgte semistrukturert intervju fordi det muliggjorde å stille oppfølgingsspørsmål og følge informantenes resonnementer som oppstod i situasjonen, med den hensikt å kunne fordype meg i informantenes opplevelser og erfaringer.

I kvalitative forskningsintervju er personen som intervjuer det aller viktigste forskningsinstrumentet, og bør dermed både ha kunnskap om emnet og beherske ferdigheter knyttet til samtale (Kvale & Brinkmann, 2015; Postholm, 2010). Intervjueren bør være kjent med sentrale aspekter ved temaet, vite hva som bør følges opp og til en viss grad styre informanten i ønsket retning (Kvale & Brinkmann, 2015). For å ha god kunnskap om temaet leste jeg mye relevant litteratur i forkant av intervjuene. Når det gjelder samtaleferdigheter er det viktig at intervjueren lytter til informantene (Postholm, 2010). Jeg var i samtlige intervjuer opptatt av å la informantene snakke i sitt tempo og vise at jeg var interessert i det de fortalte. For å opprettholde en god struktur i intervjuer er det også fordelaktig å ta i bruk en intervjuguide, som utdypes videre i kapittel 5.3.2.

5.3 Forskningsprosessen

5.3.1 Utvalg

I kvalitativ forskning er valg av informanter et viktig tema (Dalen, 2011; Maxwell, 2013). Utvalget i kvalitativ forskning bør ikke være for stort, da et stort utvalg kan være tidkrevende både for gjennomføringen og etterarbeidet. Samtidig må det være stort nok til å danne et materiale som er et godt nok grunnlag for analyse og tolkning (Dalen, 2011). I denne studien foretok jeg et hensiktsmessig utvalg. Det betyr at informanter er valgt ut for å gi relevant informasjon for å besvare studiens forskningsspørsmål og mål (Maxwell, 2013). Å strategisk velge informanter som man av ulike årsaker mener vil gi reflekterte uttalelser er en viktig del av kvalitativ forskning (Tjora, 2017).

For å finne et passende utvalg til å besvare studiens problemstilling opplevde jeg at jeg måtte basere utvalget på noen kriterier. Et kriteriebasert utvalg dreier seg om at utvalgte kriterier ligger til grunn for valg av informanter som skal representere målgruppen (Dalen, 2011), som i dette tilfellet er barnehagelærere. Det ene kriteriet jeg valgte var at informantene hadde jobbet som barnehagelærer i minst ti år, for å gjøre det mer sannsynlig at de har erfaring med barn som stammer. Med utgangspunkt i tidligere studier av forekomst av stamming (11.2%) (Reilly et al., 2013) er det rimelig å anta at en barnehagelærer møter noen barn som stammer hvert år, og en arbeidserfaring på minst ti år vil trolig medføre at de har en del erfaring med å identifisere og følge opp barn som stammer. Det andre utvalgsriteriet var at informantene har barnehagelærerutdanning. Alle som jobber i en barnehage skal bidra til å innfri kravene i rammeplanen, men det er barnehagelærere som utdannes spesielt til å ivareta oppgavene barnehagen har (Utdanningsdirektoratet, 2017a). Derfor vil det være hensiktsmessig å undersøke denne delen av personalet. Med tanke på at de i utgangspunktet skal ha lært det samme vil det også kunne gi et bedre sammenligningsgrunnlag.

For å rekruttere informanter tok jeg i bruk flere strategier. Jeg kontaktet en barnehagelærer jeg kjente til som selv ikke innfridde kriteriene, men som tok kontakt med aktuelle informanter hun hadde kjennskap til på mine vegne. Jeg kontaktet også ledere ved barnehager, både på e-post og med oppfølgende telefonsamtale, og ba dem videreformidle informasjonen til aktuelle barnehagelærere i barnehagene sine. Lederne vil på denne måten fungere som såkalte portvakter, i den forstand at de har kontroll over atkomsten til informantene (Dalen, 2011). En

ulempe med en slik fremgangsmåte er at lederne kan velge informanter de tror vil sette barnehagen i et godt lys. Jeg publiserte også et innlegg med informasjon om prosjektet i en lukket gruppe for barnehagelærere på Facebook. Der var jeg nøye med å skrive at interesserte måtte kontakte meg ved å sende en e-post til meg, slik at anonymiteten deres ble ivaretatt. Det var imidlertid ingen respons på dette. Jeg opplevde at det generelt var vanskelig å rekruttere informanter som tilsvarte kriteriene. Det var ofte tilfelle at ingen eller svært få i barnehagene hadde lang nok arbeidserfaring. Inntrykket jeg fikk fortløpende ved å intervju informanter var at dersom jeg skulle senke kriteriet for arbeidserfaring ville informantene trolig ha for lite erfaring med barn som stammer, noe som ville ført til at det ville være vanskelig for dem å besvare spørsmålene i intervjuet. For å besvare problemstillingen anså jeg det derfor som mest hensiktsmessig å heller ha noen færre informanter enn det som var opprinnelig planlagt.

Det endelige utvalget består av fire kvinnelige barnehagelærere. For at teksten skal bli enklere å følge har jeg navngitt informantene med tilfeldig valgte navn fra Statistisk sentralbyrå (2019) sin oversikt over de ti mest populære jentenavnene i 2018. Samtlige informanter jobber på nåværende tidspunkt som pedagogisk leder, og arbeidserfaringen som er oppgitt i tabellen under tilsvarer år i arbeid som pedagogisk leder. Sara har i tillegg jobbet som fagkonsulent og støttepedagog. Både Sara og Amalie jobber på småbarnsavdeling, mens Olivia og Emma jobber på storebarnavdeling. Amalie er den eneste informanten der førsteinstans for kontakt med logoped er PP-tjenesten. Under følger en oversikt over utvalget (Figur 1):

Figur 1: Utvalg

Navn	Arbeidserfaring	Nåværende avdeling	Førsteinstans
Sara	12 år	Småbarn	Tverrfaglig team
Amalie	10 år	Småbarn	Pedagogisk- psykologisk tjeneste
Olivia	16 år	Storebarn	Tverrfaglig team
Emma	10 år	Storebarn	Tverrfaglig team

De tverrfaglige teamene som Sara, Olivia og Emma har som førsteinstans (Figur 1) fremstår som et lavterskeltilbud som kontaktes før Pedagogisk-psykologisk tjeneste involveres. Disse informantene kan ringe til logopedier som kan bistå med for eksempel veiledning og observasjon. Mer informasjon om disse instansene er ikke inkludert, for å sikre informantenes anonymitet.

5.3.2 Intervjuguide

Innen jeg intervjuet informantene utarbeidet jeg en intervjuguide (vedlegg 3). I semistrukturerte intervjuer er det behov for en intervjuguide med sentrale emner og spørsmål som inkluderer essensen i det studien skal belyse (Krumsvik, 2014). Min intervjuguide starter med enkle spørsmål om informantenes yrkesliv. En struktur som begynner med enkle spørsmål bygger på traktprinsippet, og kan skape trygghet og en avslappet stemning (Dalen, 2011). Hoveddelen av intervjuguiden består av spørsmål som er strukturert med utgangspunkt i problemstillingen, der første del dreier seg om identifisering av stamming og andre del om oppfølging av stamming. Intervjuguidens avsluttende del består av flere positivt formulerte spørsmål som fokuserer på hvordan barnehagelærerne og barnehagen kan være en ressurs, med den hensikt at informanten sitter igjen med en god opplevelse i etterkant av intervjuet.

Intervjuguiden består av noen hovedspørsmål og noen underspørsmål. Underspørsmålene stilte jeg bare i tilfeller der informantene ikke kom innom temaene på eget initiativ. Når det gjelder spørsmålsformulering er det viktig at spørsmålene er forståelige (Bell & Waters, 2018). Derfor har jeg forsøkt å bruke mer hverdagslige begreper fremfor faglige, som for eksempel «fange opp» i stedet for «identifisere». Jeg har også vært opptatt av å ikke stille ledende eller støtende spørsmål, som ifølge Bell og Waters (2018) er viktig både i spørreundersøkelser og intervju. Det viste seg å være vanskelig å unngå å stille ledende spørsmål i intervjuene, da man i semistrukturerte intervjuer har noen forhåndsbestemte temaer man ønsker å lede samtalen mot. Et eksempel på et ledende spørsmål jeg stilte for å få innblikk i barnehagelærernes opplevelse av egen kompetanse i å fange opp barn som stammer var «Tenker du at du er tryggere på grunn av erfaring?». Betydningen av ledende spørsmål diskuteres ytterligere i kapittel 5.5.1 om studiens troverdighet. En intervjuguide som brukes i semistrukturerte intervjuer skaper rom for endring av rekkefølgen på spørsmål og oppfølgingsspørsmål (Krumsvik, 2014). Jeg merket at etter de to første intervjuene følte jeg

meg tryggere på intervjuguiden, som resulterte i at jeg kunne frigjøre meg mer fra den og fokusere på samtalen i større grad.

5.3.3 Pilotintervju

Før jeg intervjuet informantene gjennomførte jeg et pilotintervju. I et pilotintervju får man testet hvor godt intervjuguiden fungerer, som er viktig for å gjøre nødvendige endringer samt kvalitetssikre den (Krumsvik, 2014; Maxwell, 2013). Jeg gjennomførte pilotintervjuet med en barnehagelærer som har jobbet i 2 år. Hun uttrykte at hun ikke hadde møtt noen barn som stammer. Det førte til at jeg beholdt kriteriet om minst 10 års arbeidserfaring, slik at det var mer sannsynlig at informantene til de andre intervjuene hadde mer erfaring med barn som stammer. Siden hun hadde så lite erfaring med barn som stammer fikk jeg lite informasjon om hvordan det faglige ved spørsmålene fungerte, men heller strukturen i intervjuguiden og mine evner som intervjuer.

De fleste spørsmålene var tilsynelatende forståelige for informanten i pilotintervjuet, men jeg måtte gjenta eller omformulere et par spørsmål. Disse spørsmålene var trolig for lange, så jeg endret formuleringen til et kortere og mer presist språk, som Kvale og Brinkmann (2015) mener gjør intervjuer gode. I tillegg fjernet jeg noen spørsmål som var gjentakende og ikke gav ny informasjon, og la heller til flere spørsmål som omhandlet opplevelser og følelser, som er relevant for problemstillingen. Når det gjelder selve intervjusituasjonen opplevde jeg at det var svært nyttig å notere underveis. Det gjorde at jeg kunne følge det informanten sa, men samtidig beholde en viss oversikt over intervjuguiden. Jeg merket også at de gangene jeg ventet ekstra lenge før jeg stilte et nytt spørsmål hadde informanten ofte mer å fortelle. Disse erfaringene tok jeg med meg til resten av intervjuene.

5.3.4 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene varte fra 30 til 50 minutter. Tre av intervjuene fant sted på informantenes arbeidsplass og ett intervju ble gjennomført på Blindern. Informantene fikk tilsendt intervjuguiden på forhånd, dog uten alle underspørsmålene, da det var en mulighet for jeg ikke kom til å stille alle underspørsmålene til samtlige informanter. Ved å se spørsmålene på forhånd fikk informantene mulighet til å gjøre seg opp tanker i forkant av intervjuet som kan gjøre at de forteller mer. Før intervjuene begynte signerte informantene samtykkeerklæringen.

Jeg opplevde at intervjuguiden fungerte godt, og etter hvert som jeg gjorde flere intervjuer klarte jeg å løsrive meg fra den mer og mer. Det vil si at jeg kunne endre strukturen på spørsmålene basert på det informantene snakket om, og på den måten følge deres resonnementer men samtidig få stilt alle spørsmålene jeg ønsket. Underveis i intervjuene noterte jeg i stikkordsform, slik at jeg lettere kunne ha kontroll over både intervjuguiden og det informanten sa. Jeg opplevde det svært nyttig å notere stikkord for å huske hva jeg ville stille oppfølgingsspørsmål om. Oppfølgingsspørsmål er en god strategi for å få informanten til å utdype eller reflektere over utsagn (Postholm, 2010). Siden jeg noterte litt underveis var det viktig for meg å også fokusere på å ha øyekontakt med informantene og vise interesse for det de fortalte.

Jeg tok også lydopptak av samtalene. Det informerte jeg informantene om i forkant av intervjuene, og fikk muntlig bekreftelse på at det var i orden. Jeg forklarte også at lydopptaket hadde som hensikt å sikre en riktig gjengivelse av det de forteller, og at det kun var meg som hadde tilgang på opptakene. Det kan gjøre at informantene slapper mer av under intervjuene (Tjora, 2017). Lydopptak gjør det også lettere å fokusere på dynamikken og emnet i intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015). Jeg opplevde at det gjorde at jeg kunne være en aktiv lytter i intervjuet. Etter intervjuene var ferdig forklarte jeg hva som skulle skje videre med studien og takke for deltakelsen.

5.4 Behandling av data

5.4.1 Transkripsjon av intervjuene

Transkribering er å omdanne muntlig språk til skriftlig språk, og gjør at samtalen blir tilgjengelig for analyse (Kvale & Brinkmann, 2015). Jeg transkriberte lydopptakene fra samtlige intervjuer senest dagen etter hvert av dem ble gjennomført, slik at det som ble sagt og måten det ble sagt på var friskt i minnet, som gir størst mulighet for at gjengivelsen blir god (Dalen, 2011). Selve transkriberingen gjorde jeg i NVivo 12, som er en programvare for kvalitativ forskning som kan brukes til blant annet transkripsjon og koding av data. I transkriberingsprosessen noterte jeg tanker jeg fikk om sammenhenger og ideer knyttet til informantens utsagn i et Word-dokument for å unngå å glemme dem senere. I intervjuundersøkelser er informantens verbale ytringer størstedelen av data, men notater og refleksjoner som gjøres underveis i prosessen er også viktige data (Dalen, 2011). En

utfordring ved transkripsjon er at det er en gjengivelse uten kontekst, der kroppsspråk, stemmeleie og intonasjon går tapt (Kvale & Brinkmann, 2015).

Jeg transkriberte samtlige intervjuer ordrett, men i fremstillingen av informantenes sitater er det foretatt noen justeringer. Det er gjort både for å skape bedre flyt i teksten og for å bevare informantenes anonymitet. I transkripsjonene brukte jeg fiktive navn, og utelot andre navn, stedsnavn og beskrivelser som kunne knyttes til enkelthendelser eller enkeltbarn. Jeg endret også dialektbetingete språkvarianter. Alt dette ble gjort med hensikt om å sikre anonymisering, og diskuteres ytterligere i kapittel 5.6 om etiske betraktninger.

5.4.2 Analyse av datamaterialet

Det finnes flere måter å analysere data i kvalitativ forskning, men felles for alle tilnærmingene er at de er fortolkende og tar utgangspunkt i at mennesker lager og gir mening til sine erfaringer (Dalen, 2011). I denne studien bygger analysen på «Grounded Theory». Denne retningen ble utviklet av Glaser og Strauss (referert i Dalen, 2011, s. 41) på 1960-tallet, og er basert på at teori utledes fra empiri, og er på den måten «grounded» i datamaterialet. Dermed er «Grounded Theory» en induktiv tilnærming. Tjora (2017) har utviklet en stegvis-deduktiv-induktiv metode (SDI-metoden) for å analysere datamateriale. Det induktive premisset er felles for SDI-metode og «Grounded Theory». Metoden går ut på at man først arbeider fra empiri mot teori, og vender tilbake til empirien ved å teste teorien. Jeg har basert analysen på stegene i SDI-metoden. Strukturen i SDI-metoden muliggjorde å ha en trinnvis plan med tydelige mål underveis, som gav god systematikk. Jeg opplevde særlig at stegene som omhandlet kodingsprosessen var nyttige fordi de gav konkrete retningslinjer for hvordan man kan kode induktivt. Steget som omhandler å analysere videre fra konsepter til teorier opplevde jeg at passet bedre til mer omfattende studier enn denne for øvrig, som medførte at jeg så bort fra dette steget i min analyse.

Koding i SDI-metoden

Koding er det første steget i analysen i SDI-metoden (Tjora, 2017). Koding er en systematisk gjennomgang av data der materialet kategoriseres ut fra innholdet (Dalen, 2011). Gjennom koding får empirien ulike merkelapper, som jeg her vil kalle for noder. Jeg brukte analyseprogrammet NVivo 12 for å kode datamaterialet. NVivo 12 muliggjorde å organisere noder på en effektiv og fleksibel måte, da det var enkelt å opprette, endre og flytte noder i

programmet. I tillegg åpnet funksjonen *Tree Nodes* for å strukturere nodene hierarkisk, som gjorde det enklere å holde orden på det store antallet noder. I SDI-metoden innebærer kodingen å knytte empirinære noder til datamaterialet (Tjora, 2017). Empirinære noder skal være nært på det informantene sier, og kan være deler av eller noe særegent ved informantenes utsagn. På den måten bevares det spesifikke i materialet, og analysen kan hevdes å være induktiv; den tar utgangspunkt i empirien. Et eksempel på en empirinær node jeg brukte var ikke vente og se, som er informantens egne ord og noe jeg anså som sentralt i utsagnet. For å sikre at nodene var gode i henhold til SDI-metoden testet jeg underveis om det var mulig å lage noden før selve kodingen, som skal gi svaret nei, og om den forteller det konkrete innholdet, som skal gi svaret ja. For å unngå å glemme tanker som oppstod om sammenhenger i empirien noterte jeg fortløpende i et Word-dokument. Ifølge Tjora (2017) skal nodene i en slik metode kun være empirinære, men jeg opplevde likevel at jeg var nødt til å sortere dem i mer teoribaserte kategorier basert på intervjuguiden for å ha en viss oversikt. Disse kategoriene endret seg underveis i kodingen fordi empirien dannet nye kategorier.

Det neste steget i modellen er kodegruppering, som dreier seg om å gruppere settet med noder ut fra en tematisk sammenheng for å skape en struktur (Tjora, 2017). Jeg grupperte flere ganger for å redusere antallet grupper. Til slutt endte jeg med 8 kodegrupper (se Figur 2). For å ha en oversikt over kodegruppene sorterte jeg dem under 3 kategorier; *Identifisering av stamming, barnehagens oppfølging* og *rolle og ansvar*. Kategoriene er fremkommet teoretisk og fungerer som delkapitler i kapittel 6 der resultatene presenteres og drøftes. Kategoriene og kodegruppene er vist i Figur 2, med tilhørende undergrupper:

Figur 2: Kodegrupper

Kategorier	Kodegrupper	Undergrupper
Identifisering av stamming	Skille normal ikke-flyt og stamming	- Hvordan skiller de - Opplevelse av kompetanse
	Vurderinger rundt å kontakte logoped	- Hva skal til for å kontakte - Foreldres bekymring - Holdninger til tidlig intervensjon
Barnehagens oppfølging	Tilrettelegge språkmiljøet	
	Utfordringer	
	Samarbeid med logoped	
Rolle og ansvar	Hovedansvar for å fange opp	
	Trygghet i rollen	
	Behov for veiledning	

Som vist i Figur 2 har de åtte kodegruppene et nytt nivå; undergrupper. Av plasshensyn er undergruppene kun eksemplifisert i kategorien *identifisering av stamming*. Undergruppene inneholder sett med noder.

For å tydeliggjøre steget fra å gruppere empirinære noder til tematiske kodegrupper og undergrupper vil jeg vise til et par eksempler. Den empirinære noden *ikke vente og se* kodet jeg til gruppen *holdninger til tidlig intervensjon* under *vurderinger rundt å kontakte logoped*. Et annet eksempel er noden *ikke så lett å skille* som jeg kodet til gruppen *opplevelse av kompetanse* under *skille stotring og stamming*. Jeg grupperte den også til kodegruppen *behov for veiledning*. Dette var uavhengig hva svaret indikerte; en node som indikerte at det var lett å skille ville også blitt kodet til *behov for veiledning*, da denne kodegruppen inneholdt både noder som indikerte behov og noder som indikerte at det ikke var behov. At en node passet til

flere kodegrupper skjedde ofte i kodingsprosessen, og indikerer at datamaterialet har overlappende innhold. I fremstillingen av resultatene vil imidlertid fokuset på noden være ulikt avhengig av temaet som drøftes.

Siden steget fra empirinære noder til tematiske kodegrupper gjøres induktivt, har kodegruppene ulikt analytisk nivå. For eksempel har *tilrettelegge språkmiljøet* et praktisk preg, mens *trygghet i rollen* handler om informantenes egne tanker og følelser. Noder som ikke var relevante for oppgavens problemstilling flyttet jeg til en restgruppe. Det var for eksempel *arbeid, utdanning og opplevelse av å være inkludert*. Det siste jeg gjorde i analysen er basert på SDI-metodens steg *utvikling av konsepter*; dette steget innebærer å betrakte kodegruppene med relevante teorier og perspektiver, og lete etter en mer generell merkelapp på fenomenet (Tjora, 2017). Kodingsdelen i SDI-metoden er mer systematisk, mens konseptutvikling bærer større preg av kreativitet. Her tar man utgangspunkt i tolkningene i kodingsprosessen, og problemstillingen drøftes opp mot empiri og teori. Konseptutvikling kan minne om den hermeneutiske sirkel, da det er her grunnlaget for videre teoridannelse skapes (Brottveit, 2018).

5.5 Vurdering av studiens kvalitet

5.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet i intervjuforskning forklares av Kvale og Brinkmann (2015) som troverdighet i forskningens resultater. I kvalitativ forskning vil det å undersøke reliabilitet i stor grad dreie seg om å være presis i beskrivelsene av samtlige ledd i forskningsprosessen (Dalen, 2011). I kapittel 5.3 gav jeg en nøye beskrivelse av utvalget, intervjuprosessen og hvordan datamaterialet har blitt bearbeidet og analysert. Jeg har forsøkt å være så transparent som mulig i hele prosessen. For eksempel gav jeg i kapittel 5.4.2 konkrete eksempler fra kodingsprosessen for å tydeliggjøre stegene i analysen.

Spesielt for intervju som forskningsmetode er at intervjueren selv er forskningsinstrumentet (Kvale & Brinkmann, 2015). I et slikt syn er forskeren avgjørende for å oppnå god kvalitet i kvalitativ forskning, og forskerens subjektivitet i form av erfaringer og opplevelser bør synliggjøres (Postholm, 2010). Min forforståelse av temaet har vært preget av opplevelser fra praksisfeltet, der en logoped i sine besøk i barnehager flere ganger observert barn som hun

mente stammet og dermed burde blitt fanget opp og fått hjelp. I tillegg har kunnskap og erfaringer fra grunnskolelærerutdanningen og møter med praksisfeltet der gjort meg interessert i hvordan man kan tilrettelegge for hvert enkelt barn, da alle har rett på den hjelpen de trenger for å utvikle seg. Jeg har forsøkt å være bevisst dette gjennom hele studien for å ha et åpent sinn, samtidig som jeg har vært forberedt på at forståelsen min må justeres underveis. Faglige samtaler med veileder og medstudenter har gitt meg andre, verdifulle perspektiver.

Siden intervjuformen i dette prosjektet er semistrukturert, anså jeg det som nødvendig å stille noen ledende spørsmål for å styre samtalen i ønsket retning for å skaffe informasjon som belyser studiens problemstilling. Ledende spørsmål kan være nødvendig, men kan også påvirke svarene (Kvale & Brinkmann, 2015). Informantene hadde en tendens til å gi praktisk pregede svar, som for eksempel konkrete tiltak i miljøet, mens jeg i utgangspunktet ønsket mer informasjon om deres tanker og følelser rundt å bruke slike tiltak. I etterkant av intervjuene er jeg derfor av den oppfatning at jeg kunne stilt enda flere ledende spørsmål, både for å innhente ønsket informasjon og for å verifisere mine egne tolkninger.

5.5.2 Validitet

Validitet kan forstås som gyldighet (Kvale & Brinkmann, 2015). I kvalitativ forskning dreier validitet seg om man har undersøkt det man hadde som hensikt å undersøke (Krumsvik, 2014). I studien vil dermed validitet handle om i hvilken grad mine metodiske avveininger gjør at det som faktisk undersøkes er barnehagelærernes erfaringer knyttet til å identifisere og følge opp barn som stammer. For å finne ut av dette har jeg tatt utgangspunkt i Maxwell (1992) sine validitetsmål for kvalitativ forskning. Jeg viser til fire av disse, da jeg anser de som relevante for denne studien; deskriptiv validitet, tolkningsvaliditet, teoretisk validitet og generaliserbarhet.

Deskriptiv validitet

Deskriptiv validitet trekkes frem som den validitetstypen som ligger til grunn for de andre typene, og omhandler hvorvidt forskeren på en pålitelig måte gjengir det som fremkommer i datamaterialet (Maxwell, 1992). I metodekapittelet har jeg forsøkt å være så transparent som mulig i beskrivelsene av de metodiske avveiningene og hvordan jeg gjennomførte intervjuene, slik at det er tydelig hva som har blitt gjort i hele prosessen. For å sikre at datamaterialet gjengis så korrekt som mulig forsøkte jeg blant annet å transkribere ordrett hva informantene

har sagt i intervjuene. Dette var mulig fordi lydopptakeren gav lydfiler av høy kvalitet. Samtidig er det en trussel mot deskriptiv validitet at ikke-verbale uttrykk som informanten tillegger mening ikke inngår i lydopptakene og dermed kan overses (Maxwell, 1992).

Tolkningsvaliditet

I tillegg til en pålitelig gjengivelse av det hørbare og observerbare som fremkommer i intervjuet, er det også av betydning hvilken mening personene som er involvert legger i det (Maxwell, 1992). I fortolkningen av datamaterialet er det sentralt å forstå hva det egentlige budskapet til informantene er (Dalen, 2011). Informantenes perspektiv kan være tett knyttet til språket de benytter, og jeg opplevde at ved å kode empirinært i tråd med SDI-metoden ble språket informantene brukte i stor grad ivaretatt i tolkningsprosessen. Det kan også gjøre at man unngår å trekke premature konklusjoner (Tjora, 2017). Det er selvsagt mulig at man som forsker tolker feil, og tillegger informantenes utsagn feil mening. Dessuten er det ikke slik at informantene til enhver tid har en korrekt oppfatning av eget perspektiv, da de kan huske feil eller bevisst eller ubevisst skjule meninger (Maxwell, 1992).

Jeg opplevde at bruk av oppfølgingsspørsmål bidro til at informantene fikk mulighet til å utdype svarene sine. Det kan styrke tolkningsvaliditet både fordi det førte til rikere beskrivelser og fordi det gav meg mulighet til å få bekreftet om jeg hadde forstått informantene riktig (Maxwell, 1992). Et annet aspekt som kan ha betydning for hvor nært tolkningene av informantenes utsagn er deres faktiske mening er knyttet til begrepsbruk. Det er mulig at informantene tillegger andre meninger til begrepene enn forskeren som tolker dem. Med tanke på at litteratur på stammefeltet ikke enda viser enighet rundt en felles definisjon kan det være problematisk for tolkningsvaliditeten. For å styrke validiteten med tanke på begreper forsøkte jeg å stille oppfølgingsspørsmål som kunne bidra til å avklare hva informantene faktisk mente.

Teoretisk validitet

Teoretisk validitet omhandler det teoretiske rammeverket som knyttes til prosjektet, og er på et mer abstrakt nivå enn de to nevnte validitetstypene (Maxwell, 1992). Dalen (2011) forklarer teoretisk validitet som i hvilken grad begreper og modeller som forskeren bruker faktisk bidrar til en teoretisk forståelse av fenomenene som inngår i prosjektet. Det er derfor viktig å tydeliggjøre fremgangsmåten for analysen av datamaterialet (Dalen, 2011), som jeg

har forsøkt å gjøre i kapittel 5.4.2. Teoretisk validitet handler også om hvorvidt det er enighet på feltet om begreper betydning (Maxwell, 1992). Siden det har vist seg å være mangel på en entydig definisjon av stamming som skiller stamming fra normal ikke-flyt, kan det ha betydning for resultater fra studier som har undersøkt grupper med barn som stammer og barn som ikke stammer, der ulike studier har brukt ulike definisjoner av stamming som bakgrunn for inndelingen. For å styrke validiteten har jeg forsøkt å benytte et bredt spekter av både eldre og nyere forskning med høy kvalitet, samt teori fra anerkjente teoretikere på stammefeltet.

Generaliserbarhet

Generalisering brukes ofte i forbindelse med i hvilken grad resultater kan overføres til større populasjoner (Maxwell, 1992). Når det gjelder intervjustudier kan generalisering forklares som i hvilken grad resultatene kan overføres til andre grupper (Dalen, 2011). Erfaringene som informantene har med barn som stammer i barnehagen kan være svært annerledes enn hos andre barnehagelærere, og er fra en spesifikk situasjon i en spesifikk kontekst. Hvorvidt informantene ønsket å delta fordi de føler at de mestrer godt å ha barn som stammer i barnehagen, eller om de ønsket å være med fordi det er noe de ikke føler de mestrer, er uvisst. Spesielt utfordrende for intervju er også at samtalen skjer i en svært kort periode, og resultatet kan mangle andre viktige aspekter ved informantenes liv som ikke berøres i spørsmålene (Maxwell, 1992).

Utvalget i denne studien har lite variasjon når det gjelder mengde erfaring, da alle har arbeidet mer enn 10 år. Samtidig er det rimelig å anta at mindre erfaring ville gi mindre nyanserte resultater fordi informantene ikke ville vært i stand til å svare på spørsmålene i like stor grad. Studiens utvalg på 4 barnehagelærere gjør at det ikke er hverken nyttig eller mulig å generalisere til en større populasjon. Jeg er heller av den oppfatning at resultatene kan vise hvordan virkeligheten er for et lite utvalg barnehagelærere, og kan på den måten være verdifull kunnskap for barnehagelærere, eller for logopeder som skal samarbeide med og veilede barnehagelærere.

5.6 Etiske betraktninger

Gjennom hele intervjuundersøkelsen må man ta hensyn til potensielle etiske utfordringer (Kvale & Brinkmann, 2015). De nasjonale forskningsetiske komiteene (NESH) (2016) har

utviklet forskningsetiske retningslinjer som skal sørge for en god vitenskapelig praksis. Disse retningslinjene tilsier for det første at informantene skal gi et fritt og informert samtykke til å delta, som innebærer at det gis uten press utenfra. I tillegg skal samtykket være gitt slik at informantene forstår hva forskningen går ut på og at de kan reservere seg fra å delta (Befring, 2015; Kvale & Brinkmann, 2015). Da jeg kontaktet ledere ved barnehage sendte jeg med et informasjonsskriv (vedlegg 2) utarbeidet etter Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) sin mal, som forklarte studiens formål, hvordan den skulle gjennomføres og behandling av opplysninger. Etter informantene hadde lest informasjonsskrivet samtykket de i første omgang via e-post, og senere skriftlig på samtykkeerklæringen før intervjuet startet.

Anonymitet er et etisk hensyn som også fremkommer i NESH (2016) sine retningslinjer. For å bevare informantenes anonymitet har jeg behandlet opplysninger konfidensielt.

Konfidensialitet dreier seg om at personlige opplysninger som kan identifisere informantene ikke avsløres (Kvale & Brinkmann, 2015). Derfor har samtykkeskjemaer blitt oppbevart på et nedlåst sted og lydopptakene har vært lagret på en ekstern harddisk som har vært frakoblet internett. Siden studiens tema er barnehagelæreres erfaringer med barn som stammer, vil barn i deres barnehager indirekte kunne bli en del av studien. Av den grunn har jeg vært særlig opptatt av å minne informantene på at de ikke må snakke om enkeltbarn eller hendelser, og i tilfeller der det har skjedd har jeg avbrutt informantene og utelatt det fra transkripsjonen.

Dialektvariasjoner og navn har også blitt endret eller utelatt, som er beskrevet i kapittel 5.4.1. På den måten er transkripsjonene anonymisert.

Jeg har i gjennomføringen av samtlige intervjuer vært opptatt av å legge til rette for en god intervjusituasjon. En etisk problemstilling spesielt gjeldende for intervjuforskning er ifølge Kvale og Brinkmann (2015) mulige konsekvenser det kan få for informantene. Selv om studiens tema trolig ikke er veldig følsomt, kan et intervju være stressende og medføre ubehag. Derfor har jeg forsøkt å tilrettelegge for en god intervjusituasjon ved å vise empati, la informantene snakke ut og vise dem at jeg lytter til det de forteller.

Før jeg startet rekruttering av informanter og gjennomføring av intervjuene sørget jeg for at prosjektet ble godkjent av NSD. Dokumentasjon av godkjennelsen er vedlagt (vedlegg 1). Prosjektet ble gjennomført i samsvar med informasjonen jeg oppgav i meldeskjemaet.

6 Presentasjon og drøfting av resultater

I dette kapittelet presenteres og drøftes resultatene fra intervjuene i lys av prosjektets teoretiske ramme. Siden datamaterialet er omfattende presenteres de resultatene jeg opplever som relevante og interessante i henhold til problemstillingen. Hvert delkapittel fremstilles med en samhandling av informantens sitater, min tolkning av dem og teorigrunnet for prosjektet. Strukturen i avsnittene vil være at det starter med at et eller flere av informantens sitater eller en beskrivelse av hva de har fortalt presenteres, som deretter drøftes med utgangspunkt i relevant teori. Analysen av datamaterialet har resultert i tre hovedkategorier, og det er disse som danner en struktur for drøftingen. Hovedvekten er imidlertid på temaene *identifisering av stamming* og *barnehagens oppfølging* da informantens forklaringer omhandlet dette i stor grad.

Identifisering av stamming. Denne delen dreier seg om hvordan barnehagelærerne skiller mellom stamming og normal ikke-flyt og hvordan de opplever egen kompetanse i det. Videre omhandler det deres tanker om når de kontakter logoped ved mistanke om at et barn stammer, og derfor også deres holdninger til at barn får hjelp på et tidlig tidspunkt. I dette ligger også deres erfaringer med foreldresamarbeid.

Barnehagens oppfølging. Her fremgår hva barnehagelærere opplever at barnehagen kan bidra med i oppfølgingen av barn som stammer med fokus på tilrettelegging av språkmiljøet, og hvordan tilgang på ressurser påvirker tilretteleggingen. Dette involverer også informantens opplevelse av samarbeid med logoped i oppfølgingen.

Rolle og ansvar. Det vil her handle om barnehagelærernes sin opplevelse av egen rolle i å identifisere og følge opp barn som stammer, og i hvilken grad de føler seg trygge i rollen. Hvilket ansvar de føler de har og hvordan de opplever å ha det ansvaret inngår også her. Til sist diskuteres i hvilken grad de opplever et behov for veiledning og hjelp.

6.1 Identifisering av stamming

Kapittel 6.1.1 omhandler informantenes kunnskap om stamming, hvordan de skiller mellom normal ikke-flyt og stamming og hvordan de opplever egen kompetanse i det. Kapittel 6.1.2 dreier seg om informantenes vurderinger rundt å kontakte logoped, hvilke holdninger de har til tidlig innsats og deres erfaringer med foreldres bekymring.

6.1.1 Å skille normal ikke-flyt og stamming

Når det vurderes om et barn stammer eller ikke er det en logoped som gjør den detaljerte kartleggingen og vurderingen av ikke-flyt i talen som skal danne grunnlaget for behandling. Men i forkant av denne vurderingen er det nødvendig at enten foreldre eller barnehagelærere oppdager stamming og kontakter logoped, og i mange tilfeller er det barnehagelærere som tar kontakt. Viktige spørsmål i denne sammenheng er hvilken kunnskap om stamming barnehagelærere har og hvordan de skiller mellom normal ikke-flyt og stamming i talen til barnehagebarn.

Kunnskap om stamming

Amalie, Sara og Olivia forteller at de ikke kan huske å ha lært noe om stamming i barnehagelærerutdanningen, og Emma sier hun er ganske sikker på at hun ikke lærte noe om det. Angående hva de tenker om det sier Amalie og Olivia følgende:

Jeg tenker det føyer seg inn i mye annet. At det også tenkes som barnehagelærer så er det mitt ansvar å søke den informasjonen på egenhånd. (Amalie)

Det er mange ting som jeg tenker at de kunne vært flinkere til å ta opp, men det var derfor jeg tok spesialpedagogikk. Rett og slett for å lære mer om de barna som trenger det ekstra. (Olivia)

Sitatene indikerer at Amalie og Olivia aksepterer at de ikke lærer om stamming av den grunn at det er mye som skal læres, og at de derfor selv har ansvar for å skaffe seg nødvendig kunnskap. Stamming forekommer hos inntil ett av ti barn (Reilly et al., 2013) og kan derfor anses som en høyfrekvent vanske. På lik linje med andre høyfrekvente vansker i barnehagealder, som for eksempel språkvansker, bør barnehagelærere ha kunnskap om stamming fordi det gjelder mange barn. Det vil være viktig for at også disse barna oppdages

og får den hjelpen de trenger, som er i tråd med deres mandat; å støtte alle barns språkutvikling (Utdanningsdirektoratet, 2017a). Barnehagelærere er i en unik posisjon til barn som stammer fordi de er sammen med barna over lengre tid i den alderen stamming er mest forekommende og har i tillegg en utdanning som i stor grad dreier seg om barns utvikling, inkludert språkutviklingen (Carey et al., 2008; Helland, 2012). Det kan imidlertid tenkes å være problematisk dersom det er nødvendig med spesialpedagogisk tilleggsutdanning for å ha nok kunnskap om stamming til å identifisere det. Uansett blir det som Amalie sier; deres ansvar å søke informasjon selv.

I forklaringen av hva stamming er beskriver flere informanter at talen stopper opp. De beskriver ulike måter som barnet står fast i talen på, og deres tanker rundt årsaken til dette; på grunn av økende ordforråd kan det stokke seg i munnen på dem, talen henger seg opp når barnet skal fortelle noe som har skjedd og det stopper på enkeltord eller lyder. At stamming oppstår i sammenfall med økende ordforråd er i tråd med at stamming kan oppstå når språket utvikles raskt (jf. 2.1.3). Det informantene beskriver er brudd i taleflyten, som er sentralt i samtlige definisjoner beskrevet i teorikapittelet. Repetisjoner trekkes også frem i mange definisjoner av stamming (jf. 2.1.1) og inngår i to av informantene sine beskrivelser av stamming:

Jeg tenker at det kan være når de har gjentatte ytringer, på samme bokstav for eksempel. Ikke kommer videre i ordet. Inni og også på et ord. Sier det flere ganger.
(Amalie)

De stopper på første ordet eller midt i ordet, gjentar ord eller gjentar stavelser.
(Emma)

Amalie og Emma inkluderer her repetisjoner av ord i deres beskrivelser. Det er uenigheter i litteratur på feltet om hvorvidt repetisjon av flerstavelsesord skal kategoriseres som stamming, da barn med normal ikke-flyt også kan repetere ord. WHO (2018) inkluderer det i sin definisjon, men flere studier baseres på at det ikke regnes som stamming (Ambrose & Yairi, 1999; Pellovski & Conture, 2002; Tumanova et al., 2014). Uansett viser det en overlapping mellom stamming og normal ikke-flyt som kan være utfordrende i å identifisere stamming, og indikerer et behov for en definisjon som kan brukes til å skille mellom disse (Packman & Attanasio, 2017). Samtidig er en måte å skille mellom stamming og normal ikke-flyt på å vurdere antall repetisjoner av et ord; for eksempel kan flere enn to repetisjoner indikere

stamming (Guitar, 2014). Slik frekvens nevnes ikke av informantene som et kriterie for stamming. Å analysere frekvens og intensitet i stammeøyeblikkene er mer en del av en klinisk diagnostisering (Yairi & Seery, 2015) som vil gjøres av en logoped og kreve en grundig analyse av barnets tale. En kan dermed stille spørsmål ved om det er nødvendig at barnehagelærere inkluderer frekvens i sin definisjon av stamming. Einarsdóttir og Ingham (2008) trekker frem at det viktigste er at de har en grunnleggende forståelse av stamming.

Uklarhet rundt begrepet stotring

I forbindelse med å skille mellom stamming og hva som bare er en naturlig side ved barns taleutvikling bruker samtlige informanter begrepet stotring. Det dreier seg trolig om det som i faglitteraturen ofte kalles normal-ikke flyt. I Norge er stotring et etablert begrep (Sønsterud, Howells, & Hoff, 2014). Det er også å finne i rammeplan for barnehagen (Utdanningsdirektoratet, 2017a), der som småbarnsstotring. Olivia bruker begrepet stotring på ulike måter:

Da sluttet stotringa, eller om du vil kalle det stamming på en måte. (Olivia)

(...) enkeltord, lyder eller ting gjør, stotring gjør at de på en måte ikke kommer seg videre i fortellingen. (Olivia)

I de to sitatene over skiller ikke Olivia mellom stotring og stamming når hun skal forklare hva stamming er, men bruker begrepene om hverandre. I et annet tilfelle, hvor hun svarer på hva som gjør henne bekymret, bruker hun begrepene annerledes:

Når språket plutselig blir annerledes (...) Altså da tenker jeg at det er lurt å gjøre noe. Om det da er stotring eller stamming, så tenker jeg at det er litt vanskelig for meg å avgjøre. (Olivia)

I dette sitatet skiller hun mellom stotring og stamming som to ulike ting. Olivias uttalelser reflekterer hva Sønsterud et al. (2014) hevder; selv om stotring er et begrep som tas i bruk av mange, er det usikkerhet rundt meningsinnholdet; er det den naturlige ikke-flyten som er en del av barns normale taleutvikling, eller er det en mellomting mellom normal ikke-flyt og tidlig stamming? Forvirring i begrepsbruk synes også å være en internasjonal utfordring, da begreper som *disfluency* og *disorder of fluency* ofte brukes om hverandre med begrepene *stutter* og *stuttering* (Packman & Attanasio, 2017). Stamming forklares riktignok som ikke-

flyt i talen, men ikke-flyt er ikke nødvendigvis stamming, og det er her begrepsbruken kan skape utfordringer (Packman & Attanasio, 2017). En utfordring kan oppstå dersom stamming blir avvist som stotring, og dermed gjør at videre hjelp ikke kontaktes. I logopedisk sammenheng anbefaler Sønsterud et al. (2014) heller å bruke begrepet normal ikke-flyt, da det har mer prognostisk verdi samt fungerer bedre i internasjonal sammenheng. Sara bruker begrepet stotring flere ganger, men snakker også om småstamming:

Det er ikke så sterkt enda, ikke noen unngåelsesstrategier, ikke noen voldsom stopp i mimikk. Da tenker jeg det ikke er stamming enda. Eller at det er småstamming, men det er ikke sånn at jeg tenker at jeg kanskje skal ha noen inn å observere og vurdere enda. Så det er det som skal til da, at jeg kjenner at nå er jeg ikke i tvil. (Sara)

Begrepet småstamming kan tenkes å tilsvare normal ikke-flyt fordi hun knytter det til at det ikke er nødvendig å kontakte noen, angivelig logoped. Sara forteller også om unngåelsesstrategier, som er et fagspesifikt begrep som viser god kunnskap om atferd som kan være reaksjoner på stammingen. Sara har videreutdanning i spesialpedagogikk, som muligens kan gi mer kunnskap om dette. Som sitatet viser tenker hun at dersom barnet har en form for sekundæratferd, her eksemplifisert som mimikk og unngåelsesstrategier, er hun ikke i tvil om at det er stamming. Det samsvarer med at Guitar (2014) mener sekundæratferd er en indikator på at barnet stammer, fordi barn med normal ikke-flyt eller borderline stamming sjelden viser slik atferd. Å følge ekstra godt med på barn som stammer som unngår å snakke er også i tråd med rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017c).

Kan bevissthet være en markør for å skille stamming og normal ikke-flyt?

Informantenes forklaringer av stamming baseres i stor grad på hørbare sider ved stamming. At det psykologiske aspektet ved stamming ikke inngår i informantenes forklaringer kan ha en sammenheng med at de har lite erfaring med at barna er bevisste stammingen sin. Både Amalie og Sara opplever at de yngste barna ikke er bevisste:

Nei, min erfaring er at de ofte ikke tenker på det. Hvert fall de yngste barna. (Amalie)

Det har jeg vel egentlig ikke opplevd. Jeg har ikke det. De er nok ikke så bevisst enda, når de er så små. Hvert fall de jeg har vært borti da. (Sara)

At Sara bruker ordet *enda* indikerer at hun har en oppfatning om at bevissthet øker når barna blir eldre. Olivia deler samme oppfatning, og tror de blir mer bevisste mot slutten av barnehagetiden. Boey et al. (2009) fant i sin studie at bevissthet øker med alderen, som er i tråd med informantenes opplevelser. Guitars (2014) faser er ikke forskningsbaserte, men han er en fremtredende teoretiker på feltet. Ifølge fasene er barn med normal ikke-flyt sjeldent bevisst stammingen sin. I et slikt syn kan tegn til bevissthet være en indikator på at barnet stammer, og dermed fungere som en måte å skille normal ikke-flyt og stamming på. Litteratur som omhandler normal ikke-flyt belyser imidlertid dette i liten grad (Boey et al., 2009; Clark et al., 2017; Vanryckeghem et al., 2005). En utfordring med bevissthet som markør for stamming er at mange barn som stammer ikke er bevisste, som gjør at mangel på bevissthet ikke bør vurderes til at det ikke er stamming. I tillegg kan bevissthet være vanskelig å identifisere (Yairi & Ambrose, 2005; Yairi & Seery, 2015).

Basert på erfaring

Informantene fikk ikke spørsmål om deres opplevelse av egen kunnskap om stamming, men i forklaringene til Amalie og Sara kommer det frem at det baseres på erfaring:

For jeg tenker at når det går mer på enkeltlyder da tenker jeg lettere at det er stamming da. Hvert fall er det min erfaring. (Amalie)

Det er jo de siste par årene hvor jeg har vært borti det, så det kan jo være det er kunnskap jeg ikke hadde da (...) Det kan jo hende at det var mange andre ting med de minste som jeg ikke la merke til de første årene, og at sånn sett så kan det jo være at jeg har hatt barn som har stammet som jeg ikke har fanga opp, fordi jeg har vært mer opptatt av det sosiale samspillet eller andre småbarnsting. (Sara)

Som Sara sier i sitatet over er det en mulighet for at hun kan ha oversett barn som stammer de første årene i arbeid. Erfaring er verdifullt dersom det omgjøres til kunnskap, men hvis kunnskapen om og forståelsen av stamming i stor grad er basert på erfaring for barnehagelærere, kan det tenkes å være problematisk i tilfeller hvor barnehagelærere er nyutdannede og har lite erfaring. Ettersom det er vanskelig å skille mellom stamming og normal ikke-flyt og logoped bør vurdere om det er stamming, er det viktig at barnehagelærere ikke venter for lenge med å kontakte logoped slik at barnet kan få behandling mens den er mest effektiv (Guttormsen, 2016). Det vil være kritisk hvis

barnehagelærere avfeier at det er stamming, fordi det vil kunne forsinke henvisningsprosessen og riktig oppfølging av barnet. Det synliggjør verdien av å styrke kunnskap om stamming hos barnehagelærere.

6.1.2 Vanskelig å skille

Sara og Olivia sier at de synes det er vanskelig å skille mellom normal ikke-flyt og stamming, og Amalie tror det kan være vanskelig hvis man har lite erfaring. Sara forteller at det særlig er vanskelig i noen tilfeller:

Jeg synes det er kjempevanskelig. Eller nå når jeg tenker at det er stamming, så er det ikke vanskelig. Fordi da synes jeg det er så lett, da er det så sterkt, på en måte. Men det er helt sikkert tilfeller hvor jeg er mer i tvil, hvor jeg synes det er vanskelig. (Sara)

Utsagnet over kan tenkes å dreie seg om stammingens alvorlighetsgrader. Sara synes det er vanskelig i de tilfellene hvor stammingen ikke er så sterk, som kan tilsvare det som kan kategoriseres som en mildere form for stamming (Cook et al., 2013). Stamming som er mild har mer til felles med normal-ikke flyt, og overlapper derfor med normal ikke-flyt i større grad enn hva alvorlig stamming gjør (Ambrose & Yairi, 1999). Alvorlighetsgrad er ikke relatert til naturlig bedring (Clark et al., 2017; Jones et al., 2005), hvilket betyr at også mild stamming, uten noen form for sekundæratferd, kan utvikles til å bli kronisk. Dermed er identifisering av mild stamming like viktig som identifisering av mer moderat og sterk stamming, slik at passende behandling kan gis.

Emma synes det er vanskelig å skille når barnet har stotret lenge:

Ja, hvert fall når det har vært de som har stotra som jeg har hatt da, når den perioden har vært lang så blir man usikker (Emma)

At hun synes det er utfordrende når stotringen varer over en lengre periode kan ha en sammenheng med at det også er basert på varighet hun skiller mellom stamming og stotring:

Og da i forhold til de som stotrer, så varer det jo en viss periode, og så går det vekk også er det greit. Mens med de andre som stammer så vedvarer det. (Emma)

Videre sier hun at stotring kan vare fra tre uker til et par måneder, men at hun ikke har noe fasitsvar på det. Emma skiller altså stotring og stamming basert på hvor lang periode

talebruddene forekommer. Stammering i tiden etter onsets varierer (Ambrose & Yairi, 1999; Shapiro, 2011), og kan skifte mellom å være normal ikke-flyt eller stammering, enten i perioder av uker eller måneder. Stammering kan utvikle seg ved å bli verre for noen, og bedre for andre (Yairi & Ambrose, 2005). Felles for stammering og normal ikke-flyt er både at det kan vare over en lengre periode og at det kan opphøre. På bakgrunn av dette vil det nødvendigvis være utfordrende å skille stammering og normal-ikke flyt, som samsvarer med Emmas utsagn.

Litteratur på feltet uttrykker at det er vanskelig å skille mellom normal ikke-flyt og stammering (Bloodstein, 1995; Yairi & Seery, 2015), som stemmer med flere av informantenes opplevelser av egen kompetanse. At informantene synes det er vanskelig kan ha sammenheng med erfaring; de forteller at de har møtt svært få barn som stammer i sitt yrkesliv. Emma har kun sett ett barn som stammer i løpet av 10 års arbeid. Det høyeste antallet er å finne hos Olivia som har jobbet lengst, som sier det er mindre enn 10 barn. Gitt en insidensrate på 5.19%-11.2% (Månsson, 2000; Reilly et al., 2013) innen skolealder, kan det antas at barnehagelærere møter barn som stammer årlig dersom de jobber på en mellomstor avdeling (20 barn). Antall barn informantene beskriver vil avhenge av det totale antall barn de møter i arbeidet sitt. Hva de definerer som stammering har også betydning for hvor mange tilfeller de observerer (Yairi & Seery, 2015). Dersom de for eksempel regner stammering som opphører som normal ikke-flyt, vil de jo potensielt ha sett flere som stammer enn det de oppgir, da barn kan stamme en kortere periode for så å oppleve naturlig opphør av stammeringen.

Behov for systematisk kartlegging?

Med utgangspunkt i informantenes egne vurderinger av hvor mange barn som stammer de har sett, har de ganske lite erfaring med barn som stammer. Samtidig kommer det frem av Sara sin forklaring at det å skille mellom normal ikke-flyt og stammering blant annet er basert på en følelse hun har fått som et resultat av erfaring:

Ja, det synes jeg er vanskelig. Fordi det er jo bare en følelse for meg. Det er 18 år med erfaring som gjør at det er noe som gjør at jeg kjenner at dette er ikke bare den toårsstotringen, ikke sant. Det er et eller annet som føles forsterka. (Sara)

Sara forteller videre at følelsen er basert på fagkunnskapen hun har tilegnet seg, både i videreutdanning og å lese mye fag, og sier «så subjektivt er det». Logopedene vil jo ha kunnskap om mer objektive kriterier for hva som tilsvarende stammering, som kvantitative og

kvalitative forskjeller i elementer av ikke-flyt i barnets tale (Ambrose & Yairi, 1999). Barnehagelærere har med sin utdanning ikke de samme forutsetningene for å ha kunnskap om slike detaljerte kriterier, og det er kanskje ikke så rart at de baserer det på hva de føler. Samtidig understreker det et behov for en definisjon som kan brukes til å skille mellom stamming og normal ikke-flyt. For at en logoped skal komme inn i bildet må jo barnehagelærere gjøre en vurdering om de tror det er stamming. Videre kan det stilles spørsmål ved om det er behov for mer systematiske metoder barnehagelærere kunne tatt i bruk for å observere stamming. Sara forteller at hun kanskje burde vært mer systematisk i observasjon av barna. Olivia bruker et avkryssingsskjema hun har fått av lavterskeltilbudet i den tilhørende bydelen bestående av blant annet logopeder:

Og da har jeg krysset av i ulike situasjoner, hva skjer, hvor ofte skjer det, formiddag, midt på dag, ettermiddag. Og om det er i lek, hvem de leker med, altså sånn. Og ja, litt sånn bare sånn enkelt sånn kryssingsskjema vi får av dem da. (Olivia)

Hun forteller at det gjør at hun føler seg inkludert i kartleggingsprosessen, og at hun kan bidra med sine observasjoner og opplevelser av barnet i samtalene mellom henne, foreldrene og logopeder fra teamet. En systematisk kartlegging, basert på forhåndsbestemte kategorier som er utarbeidet av pedagogen selv eller andre fagpersoner, kan bidra til at behov for ekstra hjelp oppdages (Utdanningsdirektoratet, 2017c). Barnehagelæreres observasjoner har, i likhet med foreldre, vist seg å være gode og presise (Einarsdóttir & Ingham, 2008), og kan derfor betraktes som veldig viktige. En vurdering av stamming som tar med barnehagelærers, foreldrenes og barnets perspektiv vil gi et mer troverdig og helhetlig bilde av påvirkningen stammingen kan ha på barnet (Guttormsen et al., 2018).

6.1.3 Vurderinger rundt å kontakte logoped

For at barn som stammer skal få den hjelpen de trenger er det nødvendig at de kartlegges av logoped. Innen logoped kontaktes har ofte omsorgspersoner med rette konstatert at barnet stammer (Yairi & Seery, 2015). Samtidig har vi sett at informantene synes det kan være vanskelig å skille mellom hva som er stamming og hva som er en normal del av barnets taleutvikling. Så hva er det som gjør at de kontakter logoped?

Når noe er annerledes

På spørsmål om hva som skal til for å kontakte logoped svarer Olivia:

Hvis jeg kjenner litt uro i magen. Jeg kjenner at dette er noe annerledes enn det de vanligvis er vant til å ha. Også snakker jeg med foreldrene. (Olivia)

Olivias utsagn kan tolkes til at hun baserer vurderingene sine på en følelse. At hun tar kontakt når noe føles annerledes indikerer at det ligger en viss subjektivitet til grunn for vurderingen. Det gjenspeiler hvordan både hun og Sara skiller mellom normal ikke-flyt og stamming; noe føles annerledes. Også her reflekterer utsagnet at litteratur på feltet mangler en entydig definisjon av stamming som kan skille stamming fra normal ikke-flyt (Packman & Attanasio, 2017). I andre linje i utsagnet ser vi at Olivia også tar hensyn til foreldrene som en del av vurderingen, som er i tråd med rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017a). Emma tar også foreldres bekymring med i vurderingen:

Hvis man tenker at dette var litt voldsomt, dette er noe jeg er usikker på om vil gå over av seg selv og foreldrene er bekymra. (Emma)

Emma bruker her ordet voldsomt som kan tenkes å tilsvare tilstedeværelse av sekundæratferd og lengre stammeøyeblikk. Med andre ord tar hun tilsynelatende kontakt når stammingen er av moderat eller alvorlig grad. At alvorlig stamming har mindre til felles med normal ikke-flyt enn mildere stamming, gjør henne muligens sikrere i vurderingen. Siden forskning enda ikke har konkludert med om alvorlighetsgrad predikerer bedring (Clark et al., 2017) kan det tenkes å være problematisk dersom mild stamming ikke identifiseres på lik linje som mer alvorlig stamming. Emma trekker også frem at hun kontakter logoped når hun er usikker på om stammingen vil gå over av seg selv. Det reflekterer en stor utfordring på stammefeltet; det er ikke mulig å predikere hvilke barn som vil bli kvitt stammingen. Dersom en logoped involveres vil han eller hun basert på sin fagkunnskap kunne vurdere faktorer som har betydning for stammingens utvikling og avgjøre om det er nødvendig å sette inn hjelp (jf. 3.2.1).

Amalie sier følgende om hva som skal til for å kontakte logoped:

*Men med én gang det begynner å bli et problem eller hvis de slutter å si noe, fordi de på en måte gir opp, så tenker jeg at da har det gått for langt. Da trenger man hjelp.
(Amalie)*

Sitatet viser at Amalie vurderer om det er et problem for barnet. Angående hvorvidt barnet skal få behandling for stammingen hevder Ratner og Guitar (2006) at dersom barnet er tydelig ukomfortabel med å snakke, synlig gjennom for eksempel strev og unngåelse, trumfer det hensyn til risikofaktorer. Det støttes av Millard et al. (2018) som mener at i tilfeller der stammingen har negativ påvirkning på barnets livskvalitet, kommunikasjonssevne eller synet på egne evner til å kommunisere bør behandling settes inn.

Oppsøke logoped på et tidlig tidspunkt

På spørsmål om hva informantene tenker om tidlig behandling av barn som stammer sier alle at det er viktig. Det er tråd med funnene til Carey et al. (2008) som indikerte at de fleste barnehagelærerne i studien mente det er viktig med tidlig behandling av stamming. Når det gjelder tidspunkt for å kontakte logoped er Amalie opptatt av at barna skal få hjelp i tide, men at man samtidig bør gi dem litt tid:

Jeg tenker at med små barn så må man vente litt og gi dem litt tid, og så se det an hvordan de utvikler seg. For jeg vil jo at man skal få hjelp i tide, men jeg vil heller ikke bidra til at foreldre blir bekymret eller andre type ting. (Amalie)

Argumenter for å vente en stund med å kontakte logoped, slik Amalie gjør, er at tidlig stamming kan være preget av stor variasjon og et stort flertall opplever naturlig bedring (Yairi & Ambrose, 2013). På spørsmål om hvor lang ventetiden er, sier Amalie at det kommer an på hva barnet har vanskeligheter med. Siden barn som stammer varierer mye i stammingen og hvordan de reagerer på den (jf. 3.1.2) er det absolutt viktig å ta hensyn til hvert enkelt barns styrker og behov. I siste linje i sitatet fremkommer det at Amalie også er opptatt av å unngå at foreldre blir bekymret. Barnehagelærere er i en annen posisjon enn logopedene når det gjelder foreldre fordi de kan initiere til henvisning uten at foreldre nødvendigvis har samme bekymring. Det kan muligens skape en bekymring eller belastning hos foreldrene. Samtidig går foreldres bekymring ned etter barnet har startet behandling (Millard et al., 2018). Å kontakte logoped er dermed ikke motstridig i å ivareta foreldrene, og det vil være synd dersom barnehagelærere ikke tar kontakt av den grunn.

Sara forteller følgende om å kontakte logoped for videre hjelp:

Det er jo mer bevisstheten jeg har fått de siste årene da, at man ikke skal vente og se.
(Sara)

Som sitatet viser har Sara en holdning om at man ikke skal vente og se når det kommer til å kontakte videre hjelp. Ratner og Guitar (2006) mener det har rådet en «vent-og-se» holdning, men at den bør erstattes med mer aktiv overvåkning av talens utvikling, inkludert både forverringer og forbedringer. Clark et al. (2017) viser til forskning der det kommer frem at i tilfeller der stamming har opphørt, har både frekvens og alvorlighetsgrad sunket over tid, mens tilfeller med vedvarende stamming har frekvens og alvorlighetsgrad steget eller forholdt seg stabilt. Det indikerer at det er viktig å følge med på stammings utvikling. Videre sier Sara:

Samtidig som jeg tenker at jeg må ha litt is i magen, jeg kan ikke bare melde alt bare fordi. Det må være en skjellig grunn til mistanke, holdt jeg på å si. Men det er jo det at jeg har fått en annen forståelse av hva stamming er, og at det er viktig å begynne tidlig med tidlige tiltak. (Sara)

At det bør være en god grunn til å kontakte logoped gjenspeiler at det i praksis ikke er mulig, og heller ikke nødvendig, å behandle alle barn (Reilly et al., 2013; Yairi & Ambrose, 2005). Så selv om tidlig innsats er viktig, er det fortsatt en vurderingssak når og på hvilket grunnlag logoped skal kontaktes.

Gir uformell veiledning tidligere henvisning?

På en annen side opplever Olivia tilsynelatende at hun ikke trenger så mye annen grunn til å ta kontakt enn at hun er bekymret:

Det er nok å ringe å si at nå er jeg bekymra. Altså, jeg tenker sånn, er du bekymra så er det godt nok til å ta kontakt. Trenger ikke å vente så lenge. Jeg tenker det er bedre å ta kontakt å heller bare få beskjed om at nei, enn å ikke ta kontakt og la det gå et halvår før du eventuelt gjør noe, også har det utartet seg til å bli et enda større problem. (Olivia)

Olivia viser med dette en holdning om at det er bedre å gjøre for mye enn å gjøre for lite, og at man ikke skal vente og se. I og med at Olivia mener bekymring er nok for å ta kontakt med

logoped, opplever hun trolig lav terskel for å ta kontakt. Det kan ha en sammenheng med at hennes barnehage kan kontakte logopeder i et mer uformelt, tverrfaglig team i bydelen, og må ikke søke hjelp via PP-tjenesten. Amalie, derimot, jobber i en barnehage som ikke har tilgang på et tilsvarende lavterskeltilbud, og den første hun kontakter når hun mistenker at et barn stammer er PP-tjenesten. Amalie forteller:

Det er alltid litt sånn vanskelig å vite når man skal kontakte. Innimellom, i noen tilfeller, så har vi hatt logoped i barnehagen for et annet barn, og da har jeg spurt om råd. Så det har jo vært veldig fint. (Amalie)

Sitatet viser at Amalie setter pris på å kunne snakke uformelt med logopeder i barnehagen, slik at hun kan spørre dem om råd om hvorvidt hun skal kontakte PP-tjenesten. Emma setter også pris på å kunne snakke på en mer uformell måte med logopeder, og forteller at hun kan ringe logopeder i et veiledningstilbud i kommunen:

For å spørre først, hva tenker dere rundt det her. Også er problemet med sånne instanser at det tar lang tid. Men jeg har brukt mye de telefonene. At man kan ringe og spørre hva tenker dere, er dette noe vi skal gå videre med eller skal vi avvente. (Emma)

Emma har altså erfaring med at instanser, som PP-tjenesten, kan ta lang tid. Siden behandling bør settes inn tidlig (jf. 3.2.1), kan det få negative konsekvenser dersom det går for lang tid før barnet får hjelp. I siste linje av sitatet kommer det frem at lavterskeltilbudet gjør at Emma kan få en logopeds meninger om hvorvidt hun skal kontakte logoped for ytterligere vurdering av barnets tale eller om det er fornuftig å vente. Å avgjøre om noe er stamming krever en omfattende og helhetlig kartlegging (jf. 3.1.2) men en uformell veiledning i forkant kan trolig være nyttig for få en fagpersons tanker om saken, og kan kanskje gjøre at logoped kontaktes på et tidligere tidspunkt.

Foreldres bekymring

Samtlige informanter forteller at de snakker med foreldrene til barnet det gjelder om stammingen. Emma sier følgende:

Og litt sånn i forhold til samarbeidet med foreldre, at er de kjempebekymra så tar du raskere kontakt, eller du blir enige om at da prøver vi disse tiltakene, og fungerer ikke de så tar vi kontakt videre. (Emma)

I hvilken grad foreldrene er bekymret påvirker altså vurderingen Emma gjør for når det er passende å ta kontakt. Det er foreldre som er primære omsorgspersoner til barnet, så det er vesentlig å lytte til dem. Amalie tror det kan være vanskelig for foreldre å søke hjelp til barnet:

Jeg tror også det er et skritt for mange foreldre, det å skulle søke om hjelp i én eller annen grad. For det betyr at barna trenger hjelp til noe mer enn det vi klarer. Så det er ikke alltid like lett for alle foreldre, det er det ikke. (Amalie)

Hun sier at hennes rolle er å trygge foreldrene i at de tar kontakt av den grunn at barnet skal få best mulig forutsetninger. Det Emma og Amalie forteller her viser at de opptrer i tråd med rammeplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017a) hva gjelder foreldresamarbeid; barnehagen skal tilrettelegge for at samarbeidet med foreldrene er godt, ved å blant annet ha en god dialog, utveksle observasjoner og vurderinger, og ta hensyn til foreldrenes synspunkter.

Informantene forteller utelukkende om positive erfaringer i foreldresamarbeidet i å fange opp barna og kontakte logoped. Olivia trekker frem at hun stort sett er enige med foreldrene:

De har egentlig den samme bekymringen ofte. Jeg tenker sånn i forhold til språk så er foreldrene veldig samarbeidsvillige. (Olivia)

I tilfeller hvor de ikke deler samme bekymring har Emma erfaring med at de stoler på hennes fagkompetanse som barnehagelærer:

Men stort sett så er det ikke noe problem. Selv om de ikke ser problemet, så er de alltid veldig sånn jaja, men hvis du tenker det, så gjør det. (Emma)

Barnehagelærere har fagkompetanse innen barns utvikling som foreldre i utgangspunktet ikke har. I tillegg kan de ha verdifull informasjon om barna, da de er sammen med dem store deler av dagen og ser dem blant annet i sosiale situasjoner og lek. At informantene stort sett er enige med foreldrene samsvarer med Guttormsen et al. (2018) sine funn. Eventuelle uenigheter kan utvilsomt skyldes at barnets stamming varierer i ulike situasjoner, og kan vise seg ulikt for foreldrene og barnehagelærerne. Med andre ord er både foreldres og

barnehagelæreres observasjoner av stammingen og hvordan den påvirker barnet verdifulle og kan bidra til en mer helhetlig vurdering.

6.2 Barnehagens oppfølging

Dette kapittelet omhandler hvordan barnehagelærerne opplever at de kan bidra i oppfølgingen av stamming. Det vil ikke skilles mellom før og etter logoped har kommet inn i bildet, da informantene selv ikke skiller på denne måten. Kapittelet dreier seg om hvordan barnehagen kan tilrettelegge språkmiljøet (6.2.1), hvordan de kan skape et aksepterende miljø (6.2.2), hvilke utfordringer de opplever (6.2.3) og til sist deres opplevelse av samarbeid med logoped i oppfølgingen (6.2.4).

6.2.1 Tilrettelegge språkmiljøet i barnehagen

Informantene har ingen erfaring med behandlingsprogrammer for stamming. Med tanke på at Lidcombe, Palin PCI og RESTART-DCM i stor grad baserer seg på hvordan foreldre kan bidra (jf. 3.2), er det sannsynlig at barnehagelærere ikke inkluderes i den type oppfølging. Angående behandling av barnehagebarn forteller Sara om noe hun har lært fra lavterskeltilbudet i bydelen:

Det de sier er jo at veldig mye av behandlingen man gir til så små barn er jo samtaler med miljøet og lite direkte behandling. Det betyr jo ikke at man ikke gjør noen ting.
(Sara)

Sara viser her kunnskap om at behandling som fokuserer på miljøet også kan hjelpe. Det er i tråd med forskning som har vist at behandling der miljøet tilrettelegges har effekt (de Sonnevile-Koedoot et al., 2015). Det samsvarer også med prinsippet bak RESTART-DCM; å senke krav i miljøet kan redusere stamming (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Sara jobber på småbarnsavdeling, og snakker derfor trolig om de yngste barnehagebarna. Amalie jobber på storebarnsavdeling, men har samme erfaring:

Jeg har opplevd at vi har fått en del tips til hva vi kan gjøre i barnehagen. Og det er ofte sånn logopeden jobber med de minste barna, at det handler om vi som er rundt, foreldre og andre voksne, hvordan vi prater og letter til rette. (Amalie)

Sara og Amalie har erfaringer med at hvordan de som barnehagelærere kan følge opp de minste barna som stammer er ved å tilrettelegge miljøet. Guitar (2014) mener behandling av barn i *borderline*-fasen, mellom 2 og 3,5 år, bør være indirekte. Det begrunner han både med at de aller fleste i den alderen har stammet mindre enn et år og har stor sjanse for naturlig bedring, og at de ikke er kognitivt modne for direkte behandling som fokuserer på å endre egen tale. Indirekte behandling har dokumentert effekt for barn i alderen 3 til 6 år (de Sonnevile-Koedoot et al., 2015), som tilsier at også de eldre barnehagebarna kan ha nytte av tilrettelegging av miljøet.

Gi barnet tid og ro

Informantene forteller om mange strategier de bruker i oppfølging av barn som stammer i barnehagen. De fleste strategiene dreier seg om hvordan voksne prater med barnet, særlig i form av å gi tid:

Og hvis de merker at det låser seg helt, så skal jeg bare være rolig og vente til han eller hun får sagt det de vil. At de ikke opplever avbrytning eller at jeg sier det for dem, på en måte. Men at de skal få tida til å si det selv. (Olivia)

Så jeg har jo lært det med ro. Og også det å ikke avbryte og gi tid til å snakke ferdig. (Sara)

Ja, fordi man setter jo i gang tiltak ved at man snakker tydelig, snakker sakte, ikke legger ord i munnen på dem. Litt sånn standard ting man skal gjøre med barn som stammer eller stotrer. (Emma)

Å gi barnet tid til å snakke ferdig, samt som voksen snakke rolig og sakte er komponenter som inngår i behandlingsprogrammet RESTART-DCM (Franken & Putker-de Bruijn, 2007). Der er de beskrevet som strategier foreldre kan bruke, men det er rimelig å anta at det også er noe barnehagelærere kan gjøre som en positiv endring i barnets språkmiljø, også i barnehagen. I så fall vil de tilrettelegge i tråd med det som anbefales i indirekte behandlingsprogram. Strategiene som fremgår av sitatene over anbefales også av Shapiro (2011) og Guitar (2014) for å være en god lytter i kommunikasjon med barn som stammer og unngå å skape stress.

Et annet tiltak som flere av informantene trekker frem er bruk av mindre grupper. Sara mener mindre grupper skaper mer ro rundt barnet, som gjør det enklere å gi hvert enkelt barn oppmerksomhet. Hun forteller:

Det at det er færre barn, selv om det også gjør at det blir færre voksne, gjør jo at det blir en annen ro. Så de ser at vi er tilgjengelige og det skjer ikke så mye annet rundt, så de får den oppmerksomheten og kontakten de har behov for da. (Sara)

Det kan tenkes at oppmerksomhet gir barnet en følelse av trygghet og omsorg, som det er viktig at alle barn opplever. Oppmerksomhet trekkes også frem av Olivia:

(...) så begynner han å stamme og så begynner jeg å si det for han, også går jeg videre. Da tenker jeg; hva slags følelse sitter ungen igjen med da? Nå ser jeg at du har lyst til å fortelle meg noe. Hva er det du har lyst til å si? Og så sette meg ned, eller sette meg på huk. Jeg har tida til å høre på deg nå. (Olivia)

Olivia er med dette opptatt av at barnet skal føle at hun har både tid og lyst til å høre på hva han eller hun har å si. Ifølge Guitar (2014) vil alle barn ha godt av å føle at det de forteller er viktig, men kanskje er det særlig relevant at barn som stammer får denne oppmerksomheten. De kan jo både ha lavere selvtillit enn andre barn (Langevin et al., 2010) og ha negative holdninger til egen kommunikasjon (Guttormsen et al., 2015). Et annet argument for at barnet bør få oppmerksomhet er at samtaler basert på én til én, der barnet er alene med én eller flere voksne, har stor plass i indirekte behandlingsprogrammer som Palin-PCI og RESTART-DCM (jf. 3.2).

6.2.2 Aksepterende og trygt miljø

I tillegg til strategier basert på hvordan voksne snakker med barn som stammer, forteller Amalie om strategier som dreier seg om det sosiale miljøet:

Det er jo også ting som vi jobber med sånn generelt ellers, det å tåle ulikhet og det at det er greit å skille seg ut. At ikke det gjør noen ting. Så sånn sett så kan det jo være en fin måte å få pratet mer med barna da, om ulikhet og være rause og ha rom for alle. (Amalie)

Sitatet viser at Amalie ønsker at barna skal akseptere ulikhet, og betrakter stamming som en mulighet til å snakke om et inkluderende miljø på generell basis. Amalie legger til at hun synes det kan være utfordrende å snakke med barn om stamming, men at det å snakke om å akseptere alle er noe de gjør mye i barnehagen. Alle barn skal bli møtt med anerkjennelse og opplevelse av tilhørighet (Utdanningsdirektoratet, 2017a), som reflekteres i Amalies utsagn. Siden stamming kan gi barna utfordringer i å snakke med andre barn (Langevin et al., 2010) samt at de er utsatt for å oppleve avvisning fra jevnaldrende (Davis et al., 2002), synes det hensiktsmessig å snakke med barna om at alle skal inkluderes for å motvirke mobbing.

Olivia har ikke opplevd at andre barn i barnehagen har kommentert stammingen, men sier likevel at det er viktig at det unngås:

Så hvis du på en måte klarer å lage litt ro rundt dem og trygge lekepartnere så de ikke kommenterer stammingen eller kommenterer at du snakker sånn og sånn, så tenker jeg at de vil få en trygghet og få det godt med seg selv da. (Olivia)

Sitatet kan tolkes dit hen at Olivia mener at dersom jevnaldrende får en forståelse for og en aksept for stamming, vil det skape trygghet og økt selvfølelse hos barn som stammer. At barnehagelærere gjør det de kan for å unngå negative reaksjoner på stammingen er i tråd med deres mandat; de er pliktig til å bidra til å forebygge mobbing (Utdanningsdirektoratet, 2017a). I linje 3 i sitatet kan det virke som Olivia mener det viktig at barnet ser sin egen verdi. Amalie mener tilsynelatende det samme:

Alle følelser er greit. Jeg tenker jo kanskje at også det med følelser kan være et fint virkemiddel for barn som stammer, hvis de blir mye frustrert eller har sinne eller irritasjon, så finne måter å håndtere de følelsene på. Men også at det er helt naturlige følelser som er helt greit å ha. (Amalie)

Sitatet viser at Amalie både vil hjelpe barna å finne strategier til å takle følelser og reaksjoner knyttet til stammingen sin, samt lære dem at det ikke er noe galt i å ha de følelsene. Å anerkjenne barnets ubehag knyttet til stammingen er en måte å vise empati på (Yairi & Ambrose, 2005). Det er viktig at alle barn har en god selvfølelse. Uheldigvis har barn som stammer høyere risiko for å utviklere lavere selvtillit enn mange andre barn, som gjør det særlig viktig å forsøke å bygge opp et positivt selvbilde hos barn som stammer.

6.2.3 utfordringer i tilretteleggingen

På spørsmål om det er noen utfordringer med å gjennomføre de nevnte tiltakene avkrefter Olivia dette. Hun er den informanten med mest erfaring, som muligens gir henne trygghet. Sara mener derimot det kan være utfordrende, og trekker frem det å skulle gi barnet nok tid:

Vi sitter jo og snakker ansikt til ansikt, også kommer det noen andre hele tiden mens jeg prøver å holde kontakten med det ene. Så det synes jeg er utfordrende. (Sara)

Sitatet viser en utfordring knyttet til at mange barn søker Saras oppmerksomhet. Hun forteller videre at det kan være mye støy i barnehagen og mange som leker i bakgrunnen. Barn som stammer kan stoppe opp i talen og ikke få sagt det de vil (jf. 2.1.1), og basert på det Sara forklarer kan det være vanskelig å gi disse barna nok tid og oppmerksomhet, som er tiltak som går igjen i flere av informantenes forklaringer.

Bruk av mindre grupper er en strategi flere av informantene har trukket frem i oppfølging av barn som stammer. Emma opplever imidlertid at tid begrenser muligheten til å bruke den strategien:

Jeg ser jo mange barn som sliter med språk, ikke nødvendigvis stamming, at hadde man fått tid til å gå ut med de alene eller i små grupper så kunne man gjort mye der. Mens de som trenger det mer skulle hatt den logopeden oftere. Fordi en halvtime annenhver uke, det er bare tull. Det hjelper ingenting. (Emma)

Det Emma beskriver er et eksempel på at ressurser i hver enkelt kommune kan få betydning for det spesialpedagogiske tilbudet som gis (Helland, 2012). Emmas oppfatning av at logopedisk behandling som er basert på en halvtime annenhver uke er for sjeldent, samsvarer med at stammebehandling, som for behandling av andre språkrelaterte vansker, ofte baseres på daglige økter. I Lidcombe, Palin PCI og RESTART-DCM er det foreldre som deltar i de daglige øktene, mens møter med logoped er noe sjeldnere (jf. 3.2). Barn som stammer har krav på behandling, men siden ingen studier viser effekt av behandling så sjeldent som det informanten beskriver, kan det tenkes at slik behandling ikke er tilstrekkelig og dermed ikke oppfyller kravet. Som det fremgår av sitatet må barnehagelærere derfor alltid prioritere tiden sin best mulig.

Ikke mulighet for én til én

Emma forteller også at etter de mistet et ekstraressurstilbud til barn med språkvansker har de ikke lengre mulighet til å ta ut ett og ett barn:

Så da har vi mista den muligheten til å gå én til én med barn. Og i det du prøver å gjøre det, så går det utover de andre barna. Så vi får gjort veldig lite her. Da blir det foreldrene som må gjøre en jobb hjemme. (Emma)

Det kan være problematisk dersom mangel på ressurser gjør at barnehagelærerne ikke får utført det de mener de har potensial til å gjøre, og som de opplever påvirker stammingen positivt. Samtidig er behandlingsprogrammer basert på at logoped og foreldre gir behandling én til én (jf. 3.2), trolig fordi de har best betingelser til å gjøre det. Det er tilsynelatende ingen behandlingsprogram som baserer seg på at barnehagelærere skal sette seg ned én til én med barnet over så lang tid. Som det fremgår av siste linje i sitatet til Emma kan det bli opp til foreldrene. Likevel kan det tenkes at det i noen tilfeller er slik at foreldre ikke er i stand til å gjøre det behandlingsprogrammer krever, og da kan barnehagelærere også bidra i den grad de har kapasitet. Informantenes forklaringer har tydelig vist at selv om de nødvendigvis ikke får spesifikke instruksjoner fra behandlingsprogrammer, slik foreldre gjør, så tilrettelegger de på måter som er i tråd med prinsippene i behandlingsprogrammene. Med andre ord trenger ikke barnehagelærere ha dårlig samvittighet fordi de ikke har mulighet til å gå én til én med barnet.

6.2.4 Samarbeid med logoped i oppfølgingen

Informantene har for det meste positive erfaringer med samarbeid med logoped i oppfølgingen av barn som stammer. Samtlige informanter trekker frem at de får råd og tips fra logoped til hva de kan gjøre. Olivia forteller at hun stort sett vet hva hun skal gjøre, og at hun får råd fra logoped:

Enten så får jeg oppgaver og ting som jeg skal gjøre med barnet, eller så gjør de det. Eller så må oss begge gjøre det. Da får jeg veiledning og forslag til aktiviteter som jeg skal gjøre. (Olivia)

Olivia bekrefter at hun føler seg trygg i å stå i stammingen, som kan tenkes å ha en sammenheng med at hun opplever at hun vet hva hun skal gjøre. Emma har andre erfaringer. Hun forteller om et tilfelle hvor hun ikke har visst hva hun skulle gjøre:

Det går ikke over og jeg aner ikke hva jeg skal gjøre. Og når jeg da oppsøker hjelp og spør om råd, så får jeg liksom ikke noe nytt eller det er veldig svevende og flytende.

(Emma)

Emma viser til et tilfelle hvor stammingen ikke opphører, og synes rådene fra logoped ikke er gode. Sitatet indikerer at hun har behov for konkret informasjon fra logoped. I RESTART-DCM (Franken & Putker-de Bruijn, 2007) inngår også veiledning av barnehagelærere rundt hvordan de kan tilrettelegge miljøet i stammebehandling. Det ville vært synd dersom barnehagelærere kunne bidratt i stammebehandling slik de både ønsker og har kapasitet til, men ikke får gjort det fordi de ikke får tilstrekkelig informasjon eller at veiledning ikke er tilgjengelig.

Tilgjengelighet

Sara og Olivia har erfaring med at de kan få god logopedisk hjelp raskt i form av et lavterskeltilbud som fungerer som en førsteinstans. Olivia sier følgende:

Heldige oss som bor i denne bydelen her som har et sånt tilbud som kan hjelpe oss. Og hvor viktig det er for unger videre i livet sitt og psykisk helse og hva som helst, at sånne ting må ikke bydelene og sånt spare penger på. (Olivia)

Sitatet indikerer at Olivia setter pris på hjelpen fra lavterskeltilbudet. Utsagnet fremgikk i forbindelse med hva hun tenkte om å sette inn behandling på et tidlig tidspunkt, og kan derfor tolkes som at hun opplever at lavterskeltilbudet bidrar til at barnet får hjelp tidlig. I linje 2 kommer det frem at Olivia har kunnskap om at vedvarende stammingen kan medføre problemer senere i livet, og at tidlig behandling kan eliminere stammingen og unngå videre problemer (jf. 3.2.1). Amalie har andre erfaringer med tilgjengelig logopedisk hjelp. Hun forteller at logoped ikke er veldig tilgjengelig og at hun tror det er få ressurser til mange barn. Hun sier at hun setter pris på at barnet likevel følges opp og at hun kan ringe dersom stammingen forverres:

Jeg har også opplevd at selv om de ikke får logopedhjelp over tid, så har det blitt fulgt opp. Så foreldre, eller vi, kan ringe hvis vi opplever at det skulle være en periode hvor det blir mer stamming. (Amalie)

At det er mulig å ringe logoped ved endringer i stammingen gjør det også mulig å overvåke stammingen, som kan gi indikatorer på om det er sannsynlig om stammingen vil opphøre eller om det bør settes inn hjelp (Clark et al., 2017). Samtidig kan det også tenkes å resultere i at behandling utsettes, som kan være problematisk dersom det går for lang tid. I likhet med Amalie har Emma erfaringer med at logopedisk hjelp er lite tilgjengelig:

Og foreldrene blir bekymra for det går jo ikke noen vei. Fordi det er for sjeldent. Også lurere de på, skal man da gå privat? Og det burde jo ikke være sånn fordi det er kjempedyrt. Men det har med tilgjengelige logopeder i kommunen å gjøre, som er lite.
(Emma)

Barn som stammer har krav på hjelp, også i tilfeller hvor hjelpen som gis kommunalt ikke er tilstrekkelig. Privat logopedhjelp skal refunderes av Helfo (2018), så med legehenvvisning er privat hjelp i utgangspunktet ikke dyrere. Det skal bidra til at det ikke blir forskjeller for barn som bor i bydeler med gode kommunale tilbud i forhold til barn som bor i bydeler der tilbudet ikke er like godt. Barnehagelæreres kunnskap om ulike muligheter for god oppfølging av barnet vil kunne bidra til at de kan støtte foreldre i en henvisningsprosess slik at barnet får den hjelpen de har krav på.

6.3 Rolle og ansvar

Dette kapittelet omhandler barnehagelærernes opplevelse av egen rolle; 6.4.1 dreier seg om hvilken rolle de opplever de har i å oppdage barn som stammer og hvilke tanker de har om ansvaret, 6.4.2 dreier seg om i hvilken grad de føler seg trygge i identifiseringen og oppfølgingen og 6.4.3 omhandler behov for veiledning.

6.3.1 Opplevelse av rolle og ansvar

I forbindelse med hva informantene opplever som deres rolle forteller Sara:

Ja, jeg tenker min rolle er først og fremst å oppdage og ta det videre. (Sara)

Videre forteller hun at det er logopeder i det tverrfaglige teamet som tar beslutningen om hva som skal skje videre etter mistanke om at et barn stammer. Amalie er av samme oppfatning:

Jeg har jo ikke den fagkompetansen, jeg er jo ikke logoped. Så jeg kan på en måte tenke jeg tror eller er usikker på om et barn stammer, og da tar jeg det videre til logopeden. Så er det logopeden som avgjør hva som skjer videre. (Amalie)

Det Amalie og Sara forteller er i tråd med barnehagelæreres mandat; de skal oppdage barn som stammer og kontakte logoped for videre vurdering av barnet (jf. 4.3). Som Amalie sier er det logopeden som har tilstrekkelig fagkompetanse til å avgjøre om det er stamming og hvilken oppfølging som er passende. Olivia er av samme oppfatning:

Om det da er stotring eller stamming, så tenker jeg at det er litt vanskelig for meg å avgjøre (...) Fordi jeg har ikke kompetansen i forhold til det. (Olivia)

Selv om de opplever at de selv ikke har kompetanse til å foreta denne vurderingen, å skille mellom normal ikke-flyt og stamming, må de jo gjøre en viss vurdering for at logopeden blir kontaktet og får mulighet til å gjøre en mer omfattende kartlegging. Som fremhevet av Guttormsen (2016) er en viktig del av barnehagelæreres rolle å være observante og ta kontakt når barnet har brudd i taleflyten.

Veilede og støtte foreldre

Sara trekker også frem det å veilede foreldre som en del av hennes rolle som barnehagelærer:

Jeg snakker jo med foreldrene daglig, så det å veilede foreldrene godt og eventuelt formidle kontakt hvis det er behov. (Sara)

Saras sitat indikerer at hennes rolle blir et slags mellomledd med foreldrene på den ene siden og logoped på den andre siden. Det forutsetter kunnskap om saksgangen i spesialpedagogisk hjelp; hvordan prosessen foregår fra bekymring til logopedisk hjelp iverksettes, som er beskrevet av Utdanningsdirektoratet (2017b). Sara forteller også at hennes rolle er å støtte foreldrene og minne dem på hva som er viktig. Hun sier følgende om å gi råd til foreldrene:

Da tenker jeg for eksempel på det med å ha ro i hverdagen sin. Først og fremst det som jeg vet er vanskelig. Det er vanskelig for meg i hverdagen min også ikke sant, det er jo hektisk (...) Så det tenker jeg at jeg kan være en påminner på. Og det sier de jo også, at bare ved at vi snakker sammen så har de kommet på det igjen. (Sara)

Sitatet viser at barnehagelæreres kunnskap om stamming kan bidra til at foreldre gjør tiltak som potensielt kan virke positivt på stammingen. Dersom rådene er i samråd med forskningslitteratur er det grunn til å anta at det er hensiktsmessig at barnehagelærere veileder foreldre slik, og medfører at barnehagelæreres kunnskap er verdifull i oppfølging av barn som stammer. Det at barnehagelærere stort sett møter barna daglig setter barnehagelærere i en god posisjon til å veilede og støtte foreldre. I tillegg er de jo foreldres nærmeste fagpersonell. Sara forteller også at hun synes det er viktig at foreldrene i slike situasjoner har tillit til å snakke med henne som barnehagelærer.

Hovedansvar for å fange opp

Barnehagelærere har et ansvar for å støtte alle barns språkutvikling (Utdanningsdirektoratet, 2017a), og dermed et ansvar for å oppdage barn som stammer slik at de kan få hjelp. Amalie forteller at hun har et stort ansvar, og sier:

Ja, eller jeg tenker litt sånn hovedansvaret for å fange barna opp. For å sørge for at det kommer inn noen som kan hjelpe dem videre da. Jeg tenker at min hovedoppgave, det er ikke å hjelpe nødvendigvis, men å legge til rette for at hjelpen kommer.

(Amalie)

Amalie tenker at hun har hovedansvaret for å fange opp barn som stammer, som er i tråd med at barnehagelærere i kraft av sin utdanning har særlig ansvar for at det pedagogiske arbeidet følges opp. Sitatet tilsier også at hun mener hun har et ansvar for at barnet skal få hjelp. Det kan jo tenkes at foreldre av ulike årsaker ikke oppdager at barnet stammer, og da blir barnehagelærere viktige for å fange dem opp og sørge for at en logoped kontaktes. Sara forteller at hun kan avdekke ting som foreldre ikke kan:

Jeg har jo ansvar for å avdekke ting hos de barna som går hos meg, som foreldrene kanskje ikke har forutsetninger for å avdekke. Eller at det hender at foreldre kommer med en uro, og å følge opp den uroen, enten ved å hjelpe dem til å legge den fra seg eller å følge det opp videre. (Sara)

I tilfeller hvor foreldre kommer med bekymring til barnehagelærere, er det viktig med et godt samarbeid der barnehagelærer tar hensyn til foreldrenes synspunkter og følger opp deres uro. Det blir, som Sara sier, en del av deres ansvar som barnehagelærer. Det kan imidlertid være uheldig hvis barnehagelærere vurderer det til at det ikke er grunn til bekymring i tilfeller hvor

det for eksempel var stamming som kunne hatt nytte av behandling. Det understreker viktigheten av at en logoped gjør vurderingen i hvorvidt barnet trenger hjelp (Guttormsen, 2016). Dessuten har foreldre ofte rett i sine vurderinger (Einarsdóttir & Ingham, 2009), som synliggjør viktigheten av å ta dem på alvor.

Tanker om ansvaret

Informantene har ulike tanker om å ha ansvar for å fange opp barn som stammer. Olivia forteller følgende om ansvaret:

Hvis det er noen som har gått her i seks år og jeg ikke hadde fanget opp liksom hva som helst, det hadde vært helt fryktelig. Det er jo min arbeidsoppgave. (Olivia)

Sitatet viser at Olivia tar sitt ansvar som barnehagelærer på alvor. Stamming er en høyfrekvent vanske som kan medføre flere problemer dersom det vedvarer (jf. 2.4.1), som understreker viktigheten av å oppdage denne vansken. Hun forteller videre at hun synes det er spennende å ha et slikt ansvar, og at hun håper at hun klarer å oppdage alle barna som trenger hjelp. Emma synes det er både positive og negative sider ved å ha et slikt ansvar:

Både og. Fordi man er jo livredd for å ikke plukke opp ting. Men det går kanskje litt mer på andre ting som ikke er så tydelig. For akkurat stamming, tenker jeg, det er noe du fort vil høre. (Emma)

Både Olivias og Emmas utsagn kan tolkes dithen at de er bevisste på at det er viktig å oppdage stamming, og at det derfor gir dem et stort ansvar som barnehagelærere. Sitatet til Emma indikerer at hun synes det kan være lettere å oppdage stamming enn andre ting fordi det er hørbart. Studier har vist at stamming også kan påvirke barnehagebarn på måter som ikke vil være hørbare, som blant annet på det følelsesmessige og kognitive planet (Boey et al., 2009; Guttormsen et al., 2015; Langevin et al., 2010). Slike aspekter kan trolig være vanskeligere å identifisere, som samsvarer med at Emma er trygg i å oppdage hørbar stamming.

6.3.2 Trygghet i rollen i identifisering og oppfølging av barn som stammer

På spørsmål om informantene føler seg trygge i å stå i stammingen er svarene delt. Amalie og Olivia bekrefter at de føler seg trygge, mens Emma og Sara forteller at det varierer. Amalie forteller at det å få råd fra logopeder gir en trygghet:

Og også gjennom at jeg har hatt noen logopeder innom, så da har vi fått noen verktøy.
(Amalie)

Amalie forteller også at hun stort sett vet hva hun skal gjøre, som trolig bidrar til en følelse av trygghet i å følge opp barn som stammer. Hun forteller at også hun har et familiemedlem som stammer, og at det har gitt henne en trygghet i å kommunisere med personer som stammer.

Jeg tenker mange kanskje kan bli usikre hvis noen står veldig fast på en lyd eller ikke kommer videre. Så vet jeg at det kanskje er best å bare vente, eller noen ganger si ordet, men det er veldig varierende fra person til person. (Amalie)

På den måten kan det tenkes at erfaring gir trygghet. Det samme kan tenkes å gjelde for Sara som forteller følgende:

Sånn som det er nå så går det greit. Men jeg er jo usikker hvis det er sånn at barnet begynner å reagere på det, med for eksempel sinne eller frustrasjon da, så ville jeg nok bedt om mer råd på hvordan jeg skal håndtere det. (Sara)

Hun har fortalt at hun ikke har erfaring med at barn har vist reaksjoner knyttet til stammingen, og at hun er usikker på akkurat dette underbygger at hun henter kunnskap fra erfaring. Som det fremgår av sitatet må Sara be om veiledning i dette, som understreker betydningen av at veiledning er tilgjengelig for barnehagelærere. Betydningen av erfaring for følelsen av trygghet kan også tenkes å være tilfelle for Emma som kun har møtt ett barn som stammer, og forteller at det varierer hvorvidt hun føler seg trygg.

Drøfte med kolleger

Amalie, Sara og Olivia trekker frem at det gir en trygghet å snakke med kolleger. Sara forteller at det gjør henne tryggere i prosessen med å identifisere barn som stammer, særlig fordi mange av kollegene har mye erfaring. Videre sier hun:

Vi snakker mye sammen hvis det er ting man stusser litt på, som føles som det er litt utenom normalen. Vi drøfter mye sammen. (Sara)

Olivia trekker også frem samarbeid med de andre pedagogene i barnehagen i identifisering av barn som stammer:

Også har vi et godt samarbeid vi pedagogene imellom, så hvis jeg har noen bekymringer så kan jeg luften det litt til de andre. Hva tenker dere rundt det her?
(Olivia)

Det kan tenkes at en vurdering som baseres på meningen til flere pedagoger med fagkompetanse innen språkutvikling er fordelaktig; både fordi de kan ha ulik kunnskap som kan utfylle hverandre og fordi de kan ha ulike observasjoner av stammingen. Amalie trekker frem det å drøfte med kolleger i oppfølging av stamming:

Da ville jeg for eksempel snakket på et avdelingsmøte og finnet ut av hvordan vi sammen kan hjelpe det barnet, og hva som er lurt å tenke på. Og da er det også fint med de rådene fra logopeden om hva man skal tenke på. (Amalie)

Amalie viser her at hun kan dele rådene fra logoped med kollegene sine. Dersom rådene er i tråd med prinsipper for indirekte behandling som har vist seg å fungere (de Sonnevile-Koedoot et al., 2015) vil det kunne bidra til en god oppfølging av barnet fra flere pedagoger i barnehagen. Amalie forteller også at dersom logopeden bekrefter at måten de følger opp barnet i barnehagen på er greit, styrkes tryggheten hennes.

Behov for veiledning

I kapittel 6.1.1 fremgikk det at informantene mente de ikke hadde lært noe om stamming i utdanningen sin. På spørsmål om informantene har fått tilbud i etterkant med informasjon og veiledning om barn som stammer svarer Amalie, Olivia og Emma avkrefte. Kun Sara har fått informasjon i ettertid i form av tilbud om kurs i taleflytvansker. Amalie mener veiledning i tilknytning til barnehagebarn som stammer er veldig viktig:

Jeg tenker det er veldig fint og veldig viktig, fordi det er jo ikke så lett å skille mellom stotring og stamming. Og jeg tenker det er jo ikke så stor andel av barn som fortsetter å stamme, men det er noen. For dem blir det ekstra vanskelig hvis man ikke har fått

noe hjelp. Og det kan være fint da å ha begynt med det før de begynner på skolen.
(Amalie)

Her begrunner Amalie behovet for veiledning med at det kan være vanskelig å skille mellom stamming og normal ikke-flyt. Olivia og Sara har også fortalt at det er vanskelig å skille. Dersom det å skille mellom normal ikke-flyt og begynnende stamming får betydning for om barnet fanges opp og får hjelpen det trenger tidlig nok, synliggjør det et behov for å styrke kunnskapen på dette området. Som det fremgår av linje 4 mener Amalie barna bør få hjelp før de begynner på skolen, som understreker barnehagelærernes ansvar for å fange opp barna, slik at logopeden kan gjøre vurderingen tidlig.

Å oppsøke på eget initiativ

Sara er én av to informanter som har studert årsstudium i spesialpedagogikk, og forteller at der var de så vidt innom stamming. Hun forteller videre:

Det jeg har lært har jeg lært når det har vært aktuelt på avdelingen, fordi da har jeg oppsøkt det. Så det er kanskje mer å vite hvordan man skal oppsøke. Forståelse for systemet, men enn rent konkret i så spesifikke språkvansker. (Sara)

Sitatet kan tolkes som at Sara har erfaringer med at det er mer behov for å vite hvordan man skal oppsøke kunnskap i etterkant av utdanningen enn å lære om konkrete og spesifikke sider ved stamming som en språkvanske i utdanningen. Stamming er jo en kompleks vanske som på mange måter krever spesialisert kunnskap. Å vite hvordan man skal oppsøke de som har denne kunnskapen, i dette tilfellet logopeder eller spesialpedagoger, blir dermed viktig. Emma forteller at det kan være utfordrende å søke veiledning selv:

Jeg har bare hatt ett barn som har stammet, og da har jeg liksom måtte oppsøkt selv. Og det har ikke vært nødvendigvis kjempelett det heller. Det er tydeligvis ikke så mange som kan noe. Eller, noen kan noe om det, men når ting ikke opphører, da er det ikke så lett. (Emma)

Sitatet viser at Emma har erfaring med at når hun søker veiledning får hun ikke det hun trenger. I linje 3 og 4 knytter hun det til et tilfelle der stammingen har vedvart. Stamming kan vedvare av ulike årsaker, og vi vet ingenting om tilfellet Emma viser til. På spørsmål om i hvilken grad Emma opplever behov for veiledning og hjelp svarer hun:

Stort. Hvert fall når man har det. Når man ikke har det, nå har jeg jobba i 10 år og hatt ett. Så vil jo ikke det vært førsteprioritet jeg hadde ønsket å lære om. (Emma)

Emma mener tilsynelatende at behovet er stort i de tilfellene hvor det er barn som stammer i barnehagen. Sitatet viser at siden Emma har møtt såpass få barn som stammer betrakter hun det ikke som førsteprioritet av hva hun ønsker kunnskap om. Forskning tilsier at stamming er en høyfrekvent vanske, og flere barn enn tidligere antatt stammer innen de er fire år gamle (Reilly et al., 2013). Dersom behov for veiledning og hjelp melder seg idet det er aktuelle tilfeller i barnehagen som barnehagelærerne er usikre på, slik som det kommer frem i Sara og Emmas forklaringer, er det nødvendig at veiledning er tilgjengelig for barnehagelærerne.

7 Avslutning

Formålet med denne oppgaven har vært å besvare problemstillingen «Hvilke erfaringer har barnehagelærere med å identifisere og følge opp barn som stammer?». For å gi et svar på dette har jeg intervjuet fire barnehagelærere og drøftet resultatene i lys av en teoretisk forankring. Dette avsluttende kapittelet er tredelt, hvor 7.1 er en oppsummering av studiens funn, 7.2 handler om hvilke implikasjoner funnene har for logopeders samarbeid med barnehagelærere og 7.3 om mulige behov for videre forskning.

7.1 Oppsummering

Informantene viser generelt god kunnskap om stamming. I forklaringene deres veksler de noe i begrepsbruk. For eksempel bruker de begrepet stotring på ulike måter og med ulikt innhold. I forbindelse med å skille mellom stamming og normal ikke-flyt synes flere av informantene det kan være vanskelig. Samtidig er de av den oppfatning at det å skille mellom disse er logopedens fagområde, men at deres rolle er å kontakte logoped slik at han eller hun kan gjøre vurderingen. Informantene varierer i hva de legger til grunn for å kontakte logoped; fra å være bekymret til å måtte ha en god grunn. Samtlige informanter viser imidlertid en holdning om at de ikke må vente for lenge og at stamming som vedvarer kan medføre problemer.

Informantene forteller om mange strategier de bruker i oppfølging av barn som stammer. De fleste strategiene dreier seg om hvordan voksne snakker med barnet. Én av informantene trekker også frem å arbeide for et inkluderende og aksepterende miljø i barnehagen, og at det er noe hun føler seg trygg på fordi det gjelder for alle barn og er noe de jobber mye med på generell basis. Noen informanter opplever utfordringer ved å bruke mindre grupper og være alen med barnet grunnet mangel på ressurser. Informantene har stort sett positive erfaringer fra samarbeid med logoped. De setter pris på å få råd fra logoped slik at de vet hva de skal gjøre, som gir en trygghet. Én informant har erfaring med at logoped er lite tilgjengelig, som medfører både at hun ikke vet hva hun skal gjøre og at barna får for sjelden hjelp.

Samtlige informanter trekker frem det å støtte foreldre, både å ta hensyn til deres bekymring og veilede dem i oppfølgingen, som noe de opplever som en del av deres rolle. Informantene opplever at de har et stort ansvar når det gjelder å oppdage barn som stammer, og at det kan være både positivt og negativt å ha et slikt ansvar. De føler seg stort sett trygge i forbindelse

med å oppdage og følge opp barn som stammer. Én informant trekker likevel frem at det er viktig med mer veiledning omkring barn som stammer, og begrunner det med at det kan være vanskelig å skille mellom normal ikke-flyt og at det er viktig at barna får hjelpen de trenger.

7.2 Implikasjoner for logopeders samarbeid med barnehagelærere

Mitt ønske med denne studien er at resultatene fra intervjuene med de fire barnehagelærerne kan bidra til økt innsikt i deres tanker, opplevelser og behov i forbindelse med å ha barn som stammer i barnehagen. Resultatene har vist at barnehagelærere har god generell kunnskap om stamming og kan bidra med tilrettelegging i barnehagen, men at de har behov for konkrete råd fra logoped og at veiledning er tilgjengelig når de trenger det. Lavterskeltilbud i form av uformell veiledning ser ut til å gjøre dem tryggere i sine vurderinger og kan muligens gjøre at de kontakter logoped på et tidligere tidspunkt. Siden de synes det er vanskelig å skille mellom stamming og normal ikke-flyt indikerer det at logopeder bør bidra med veiledning slik at barnehagelærere kan bli bedre til å gjøre en vurdering om det er behov for å kontakte logoped som med sin fagkompetanse kan vurdere hvorvidt det er stamming, og hvilken behandling som bør settes inn.

7.3 Fremtidig forskning

Et sentralt aspekt ved resultatene er at informantene ofte baserer kunnskap på erfaring, og at erfaring gir trygghet. Siden utvalget består av informanter der alle har minst 10 års erfaring vil det også være interessant å undersøke informanter med mindre erfaring. Dersom nyutdannede barnehagelærere eller andre med lite erfaring unngår å oppdage barn som stammer, indikerer det et behov for styrket kunnskap om dette i utdanningen og i arbeidslivet. Videre forskning kunne potensielt gi svar på dette. Dersom det er slik at barnehagelærere synes det er vanskelig å skille mellom normal ikke-flyt og stamming, og det medfører at barnehagelærere enten venter for lenge med å kontakte logoped eller avviser stamming som normal ikke-flyt, er det et behov for å styrke deres kunnskap om stamming. Det vil også være interessant å undersøke hvorvidt tilgjengelig lavterskeltilbud kan bidra til tidligere henvisning av barn som stammer. Når det gjelder oppfølging av barn som stammer kan barnehagelærere muligens være en viktig ressurs i tilfeller der foreldre ikke er i stand til å utføre komponenter i behandlingsprogram. Siden Palin PCI baserer seg på korte økter på 5 minutter 3-5 ganger i

uken ville det vært interessant å undersøke om det er mulig for barnehagelærere og gjennomføre, og om det har like god effekt som når foreldre gjennomfører det.

Litteraturliste

- Ambrose, N. G., & Yairi, E. (1999). Normative Disfluency Data for Early Childhood Stuttering. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42(4), 895-909. doi:10.1044/jslhr.4204.895
- Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64)*. Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bell, J., & Waters, S. (2018). *Doing your research project : a guide for first-time researchers* (7 ed.). Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Blood, G. W., & Blood, I. M. (2007). Preliminary Study of Self-Reported Experience of Physical Aggression and Bullying of Boys Who Stutter: Relation to Increased Anxiety. *Perceptual and Motor Skills*, 104(3), 1060-1066. doi:10.2466/pms.104.4.1060-1066
- Bloodstein, O. (1995). *A handbook on stuttering* (5 ed.). London: Chapman & Hall.
- Boey, R. A., Van de Heyning, P. H., Wuyts, F. L., Heylen, L., Stoop, R., & De Bodt, M. S. (2009). Awareness and reactions of young stuttering children aged 2–7 years old towards their speech disfluency. *Journal of Communication Disorders*, 42(5), 334-346. doi:10.1016/j.jcomdis.2009.03.002
- Brottveit, G. (2018). Analyse av kvalitative materialer i et vitenskapsteoretisk perspektiv. In G. Brottveit (Ed.), *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder : om å arbeide forskningsrelatert* (pp. 129-153). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Byrd, C., Hampton, E., McGill, M., & Gkalitsiou, Z. (2016). Participation in Camp Dream. Speak. Live: Affective and Cognitive Outcomes for Children who Stutter. *Journal of Speech Pathology and Therapy*, 1(3), 1-10. doi:10.4172/2472-5005.1000116
- Carey, B., Block, S., Ross, F., Borg, V., & O'Halloran, P. (2008). Preschool teachers and stuttering : A survey of knowledge, attitudes and referral practices. *Australian Communication Quarterly*, 10(1), 7-10. Retrieved from <https://cld.bz/bookdata/HlnTzqu/basic-html/page-9.html>
- Clark, C., Tumanova, V., & Choi, D. (2017). Evidence-Based Multifactorial Assessment of Preschool-Age Children Who Stutter. *Perspectives of the ASHA Special Interest Group*, 2(4), 4-27. doi:10.1044/persp2.SIG4.4

- Cook, S., Donlan, C., & Howell, P. (2013). Stuttering severity, psychosocial impact and lexical diversity as predictors of outcome for treatment of stuttering. *Journal of Fluency Disorders*, 38(2), 124-133. doi:10.1016/j.jfludis.2012.08.001
- Craig, A., Blumgart, E., & Tran, Y. (2009). The impact of stuttering on the quality of life in adults who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 34(2), 61-71. doi:10.1016/j.jfludis.2009.05.002
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode : en kvalitativ tilnærming* (2 ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Davis, S., Howell, P., & Cooke, F. (2002). Sociodynamic relationships between children who stutter and their non-stuttering classmates. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(7), 939-947. doi:10.1111/1469-7610.00093
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (4 ed.).
- de Sonnevile-Koedoot, C., Walker, N., Stolk, E., Rietveld, T., Franken, M.-C., & Walker, N. (2015). Direct versus Indirect Treatment for Preschool Children who Stutter: The RESTART Randomized Trial. *PLOS ONE*, 10(7), 1-17. doi:<http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0133758>
- Einarsdóttir, J., & Ingham, R. J. (2005). Have Disfluency-Type Measures Contributed to the Understanding and Treatment of Developmental Stuttering? *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14(4), 260-273. doi:10.1044/1058-0360(2005/026)
- Einarsdóttir, J., & Ingham, R. J. (2008). The Effect of Stuttering Measurement Training on Judging Stuttering Occurrence in Preschool Children Who Stutter. *Journal of Fluency Disorders: Official Journal of the International Fluency Association*, 33(3), 167-179. doi:10.1016/j.jfludis.2008.05.004
- Einarsdóttir, J., & Ingham, R. J. (2009). Accuracy of parent identification of stuttering occurrence. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 44(6), 847-863. doi:10.3109/13682820802389865
- Erickson, S., & Block, S. (2013). The social and communication impact of stuttering on adolescents and their families. *Journal of Fluency Disorders*, 38(4), 311-324. doi:10.1016/j.jfludis.2013.09.003
- Folketrygdloven. (1997). *Lov om folketrygd (LOV-1997-02-28-19)*. Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>

- Franken, M.-C., & Putker-de Bruijn, D. (2007). Restart-DCM Method. Treatment protocol developed within the scope of the ZonMW project Cost-effectiveness of the Demands and Capacities Model based treatment compared to the Lidcombe programme of early stuttering intervention: Randomised trial. Retrieved from <https://nedverstottertherapie.nl/wp-content/uploads/2016/07/RESTART-DCM.Method.-English.pdf>
- Guitar, B. (2014). *Stuttering : an integrated approach to its nature and treatment* (4 ed.). Philadelphia, Pa: Lippincott Williams & Wilkins.
- Guttormsen, L. S. (2016). En av ti barn stammer. *Første steg: tidsskrift for førskolelærere, 1*, 46-47. Retrieved from <https://cld.bz/bookdata/eSI0lat/basic-html/page-46.html#>
- Guttormsen, L. S., Kefalianos, E., & Næss, K.-A. B. (2015). Communication attitudes in children who stutter: A meta-analytic review. *Journal of Fluency Disorders, 46*, 1-14. doi:10.1016/j.jfludis.2015.08.001
- Guttormsen, L. S., Yaruss, J. S., & Næss, K. A. B. (2018). Caregivers' perception of stuttering impact in young children: Interrater reliability of mothers', fathers' and kindergarten teachers' ratings. Submitted to. *Journal of Communication Disorders*.
- Helfo. (2018). Regelverk for privat logoped og audiopedagog. Retrieved from <https://www.helfo.no/regelverk-og-takster/overordnet-regelverk/regelverk-for-privat-logoped-og-audiopedagog?maalgruppe=71bb2b5f-ac18-41b5-8359-52fc51c284c0>
- Helland, S. (2012). Spesialpedagogisk arbeid i barnehagen. In E. Befring & R. Tangen (Eds.), *Spesialpedagogikk* (pp. 594-611). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Jones, M., Onslow, M., Packman, A., Williams, S., Ormond, T., Schwarz, I., & Gebiski, V. (2005). Randomised controlled trial of the Lidcombe programme of early stuttering intervention. *331*(7518). doi:10.1136/bmj.38520.451840.E0
- Krumsvik, R. J. (2014). *Forskningsdesign og kvalitativ metode : ei innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3 ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Langevin, M., Packman, A., & Onslow, M. (2009). Peer Responses to Stuttering in the Preschool Setting. *American Journal of Speech-Language Pathology, 18*(3), 264-276. doi:10.1044/1058-0360(2009/07-0087)

- Langevin, M., Packman, A., & Onslow, M. (2010). Parent Perceptions of the Impact of Stuttering on Their Preschoolers and Themselves. *Journal of Communication Disorders, 43*(5), 407-423. doi:10.1016/j.jcomdis.2010.05.003
- Lattermann, C., Euler, H., & Neumann, K. (2008). A Randomized Control Trial to Investigate the Impact of the Lidcombe Program on Early Stuttering in German-Speaking Preschoolers. *Journal of Fluency Disorders, 33*(1), 52-65. doi:10.1016/j.jfludis.2007.12.002
- Maxwell, J. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review, 62*(3), 279-300. doi:10.17763/haer.62.3.8323320856251826
- Maxwell, J. (2013). *Qualitative research design : an interactive approach* (3 ed.). Los Angeles: Sage.
- McCauley, R. J., & Guitar, B. (2010). *Treatment of stuttering : established and emerging interventions*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Millard, S., & Davis, S. (2016). The Palin Parent Rating Scales: Parents' Perspectives of Childhood Stuttering and Its Impact. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 59*(5), 950-964. doi:10.1044/2016_JSLHR-S-14-0137
- Millard, S., Edwards, S., & Cook, F. (2009). Parent-child interaction therapy: Adding to the evidence. *International Journal of Speech-Language Pathology, 11*(1), 61-76. doi:10.1080/17549500802603895
- Millard, S., Zebrowski, P., & Kelman, E. (2018). Palin Parent–Child Interaction Therapy: The Bigger Picture. *American Journal of Speech-Language Pathology, 27*(3S), 1211-1223. doi:10.1044/2018_AJSLP-ODC11-17-0199
- Månsson, H. (2000). Childhood stuttering: Incidence and development. *Journal of Fluency Disorders, 25*(1), 47-57. doi:[https://doi.org/10.1016/S0094-730X\(99\)00023-6](https://doi.org/10.1016/S0094-730X(99)00023-6)
- Nippold, M. A. (2018). Stuttering in Preschool Children: Direct versus Indirect Treatment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 49*(1), 4-12. doi:10.1044/2017_LSHSS-17-0066
- Nye, C., Vanryckeghem, M., Schwartz, J. B., Herder, C., Turner, H. M., & Howard, C. (2013). Behavioral Stuttering Interventions for Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 56*(3), 921-932. doi:10.1044/1092-4388(2012/12-0036)
- Onslow, M., & O' Brian, S. (2013). Management of childhood stuttering. *Journal of Paediatrics and Child Health, 49*(2), E112-E115. doi:10.1111/jpc.12034

- Packman, A., & Attanasio, J. S. (2017). *Theoretical issues in stuttering* (2 ed.). London: Routledge.
- Pellowski, M. W., & Conture, E. G. (2002). Characteristics of Speech Disfluency and Stuttering Behaviors in 3- and 4-Year-Old Children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 45(1), 20-34. doi:10.1044/1092-4388(2002/002)
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode : en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2 ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ratner, N. B., & Guitar, B. (2006). Treatment of Very Early Stuttering and Parent-Administered Therapy: the State of the Art. In N. B. Ratner (Ed.), *Current Issues in Stuttering Research and Practice* (pp. 99-124). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reilly, S., Onslow, M., Packman, A., Cini, E., Conway, L., Ukoumunne, O. C., . . . Reilly, S. (2013). Natural history of stuttering to 4 years of age: a prospective community-based study. *Pediatrics*, 132(3), 460-467. doi:10.1542/peds.2012-3067
- Reilly, S., Onslow, M., Packman, A., Wake, M., Bavin, E. L., Prior, M., . . . Ukoumunne, O. C. (2009). Predicting stuttering onset by the age of 3 years: a prospective, community cohort study. *Pediatrics*, 123(1), 270-278. doi:10.1542/peds.2007-3219
- Rogde, K., Melby-Lervåg, M., & Lervåg, A. (2016). Improving the General Language Skills of Second-Language Learners in Kindergarten: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 9(1), 150-170. doi:10.1080/19345747.2016.1171935
- Shapiro, D. A. (2011). *Stuttering intervention : a collaborative journey to fluency freedom* (2 ed.). Austin, Tex: PRO-ED.
- St.meld. nr. 18 (2010-2011). (2011). *Læring og fellesskap*. Oslo: Kunnskapsdepartementet Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20102011/id639487/>
- Starkweather, C. (1987). *Fluency & stuttering*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Statistisk sentralbyrå. (2019). Navn. Retrieved from <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/navn>
- Sønsterud, H., Howells, K., & Hoff, K. (2014). Hva er stamming? ; sett i relasjon til tidlig stammeforløp. *Norsk tidsskrift for logopedi*, 60(1), 6-13. Retrieved from https://norsklogopedlag.no/Userfiles/Upload/Files/2014_1_Hva_er_stamming.pdf

- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3 ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tumanova, V., Conture, E. G., Lambert, E. W., & Walden, T. A. (2014). Speech disfluencies of preschool-age children who do and do not stutter. *Journal of Communication Disorders*, 49(5), 25-41. doi:10.1016/j.jcomdis.2014.01.003
- Utdanningsdirektoratet. (2017a). Rammeplan for barnehagen. Retrieved from <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017b). Spesialpedagogisk hjelp - saksgang. Retrieved from <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/spesialpedagogisk-hjelp/spesialpedagogisk-hjelp-saksgang/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017c). Støttmateriell til rammeplanen. Retrieved from <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/>
- Van Riper, C. (1982). *The nature of stuttering* (2 ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Vanryckeghem, M., Brutton, G. J., & Hernandez, L. M. (2005). A Comparative Investigation of the Speech-Associated Attitude of Preschool and Kindergarten Children Who Do and Do Not Stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 30(4), 307-318. doi:10.1016/j.jfludis.2005.09.003
- Ward, D. (2008). The aetiology and treatment of developmental stammering in childhood. *Archives of Disease in Childhood*, 93(1), 68-71. doi:10.1136/adc.2006.109942
- Ward, D. (2018). *Stuttering and cluttering : frameworks for understanding and treatment* (2 ed.). London: Routledge.
- World Health Organization. (2018). Classification of Diseases (ICD). Retrieved from <https://www.who.int/classifications/icd/en/>
- Yairi, E., & Ambrose, N. (2013). Epidemiology of Stuttering: 21st Century Advances. *Journal of Fluency Disorders: Official Journal of the International Fluency Association*, 38(2), 66-87. doi:10.1016/j.jfludis.2012.11.002
- Yairi, E., & Ambrose, N. G. (2005). *Early childhood stuttering : for clinicians by clinicians*. Austin, Texas: PRO-ED.
- Yairi, E., & Seery, C. H. (2015). *Stuttering : foundations and clinical applications* (2 ed.). Boston: Pearson.

Yaruss, J. S., & Quesal, R. W. (2004). Stuttering and the International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF): An Update. *Journal of Communication Disorders*, 37(1), 35-52. doi:10.1016/S0021-9924(03)00052-2

Vedlegg

Vedlegg 1 – Prosjektgodkjenning

29.1.2019

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

En kvalitativ undersøkelse av barnehagelæreres erfaring med barn som stammer

Referansenummer

114165

Registrert

11.01.2019 av Sofie Østerberg - sofiebe@student.uv.uio.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det utdanningsvitenskapelige fakultet / Institutt for spesialpedagogikk

Prosjektansvarlig

Linn Stokke Guttormsen, l.s.guttormsen@isp.uio.no, tlf: 45807311

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Student

Sofie Østerberg, sofie.osterberg93@gmail.com, tlf: 94288431

Prosjektperiode

11.02.2019 - 15.06.2019

Status

28.01.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

28.01.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 28.01.2019. Behandlingen kan starte.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar for endringer gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.06.2019.

ANSATTE I BARNEHAGEN SIN TAUSHETSPLIKT

Barnehageansatte har taushetsplikt, og det er viktig at intervjuene gjennomføres slik at det ikke samles inn opplysninger som kan identifisere enkeltbarn eller avsløre taushetsbelagt informasjon. Vi anbefaler at du er spesielt oppmerksom på at ikke bare navn, men også identifiserende bakgrunnsopplysninger må utelates, som for eksempel alder, kjønn, navn på barnehage, diagnoser og eventuelle spesielle hendelser. Vi forutsetter også at dere er forsiktig ved å bruke eksempler under intervjuene.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

Dersom du benytter en databehandler i prosjektet må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2 – Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet

”En kvalitativ undersøkelse av barnehagelæreres erfaring med barn som stammer”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt der formålet er å belyse hvordan barnehagelærere opplever egen kompetanse knyttet til barnehagebarn som stammer. Dette skrivet inneholder informasjon om målene for prosjektet og hva det vil innebære å delta.

Formål

Jeg, Sofie Østerberg, er student ved masterprogrammet i spesialpedagogikk med fordypning i logopedi ved Universitetet i Oslo. Studiet avsluttes med en masteroppgave, og i den forbindelse har jeg lyst til å undersøke barnehagelæreres erfaring med barn som stammer. Det vil hovedsakelig dreie seg om barnehagelæreres erfaring både med å identifisere og å følge opp barn som stammer, og i hvilken grad de føler seg trygge på det. Problemstillingen for oppgaven er «Hvordan opplever barnehagelærere egen kompetanse i å identifisere og følge opp barn som stammer?». En slik forståelse vil kunne være relevant for barnehagelærere, logopeder og andre personer som arbeider med barn som stammer, og kan være et bidrag til bedre samarbeid mellom aktørene. For å få innsikt i dette ønsker jeg å intervju 4-5 barnehagelærere.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet ved veileder Linn Stokke Guttormsen.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget i undersøkelsen består av 4-5 barnehagelærere som har jobbet i barnehage i Norge i minst 10 år. Utvalget er trukket både ved hjelp av eget nettverk og ved å kontakte styrere ved ulike barnehager som igjen kontakter barnehagelærere på mine vegne.

Hva innebærer det for deg å delta?

Deltakelsen innebærer et intervju som varer i omtrent én time, og vil gjennomføres på et sted og et tidspunkt som passer deg best. Spørsmålene som stilles i intervjuet vil dreie seg om det å fange opp barn som stammer og oppfølging av barna, der jeg ønsker å få innblikk i dine tanker og erfaringer knyttet til dette. Under intervjuet vil jeg bruke lydopptaker og ta notater.

Det er frivillig å delta

Det er helt frivillig å være med i prosjektet. Dersom du velger å delta, kan du når som helst trekke deg uten å måtte oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil i så fall bli anonymisert. Hvis du ikke vil delta eller velger å trekke deg på et senere tidspunkt vil det ikke ha noen negative konsekvenser for deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil kun bruke opplysningene om deg til de formålene som er beskrevet i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det er kun meg selv, Sofie Østerberg, som har tilgang på personopplysningene. For å sikre at ingen andre får tilgang til personopplysningene vil jeg under hele prosjektperioden oppbevare lydopptakeren på et nedlåst sted. Kontaktopplysninger og navn vil erstattes med en kode som lagres på en egen liste som er adskilt fra resten av data. Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Etter planen avsluttes prosjektet 15.06.2019, og da vil alle personopplysninger og lydopptak som kan gjøre det mulig å gjenkjenne informantene slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Universitetet i Oslo ved meg Sofie Østerberg, tlf. 94 28 84 31, sofie.osterberg93@gmail.com eller min veileder Linn S. Guttormsen, tlf. 45 80 73 11, l.s. guttormsen@isp.uio.no
- Personvernombud ved Universitetet i Oslo: Maren Magnus Voll
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Eventuelt student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «En kvalitativ undersøkelse av barnehagelæreres erfaring med barn som stammer», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15.06.2019

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Intervjuguide

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon

Jeg skal begynne med å stille noen spørsmål knyttet til ditt yrkesliv.

- Hvor mange år har du jobbet i barnehage?
- Hvilken avdeling jobber du i?
- Hva går arbeidsoppgavene dine hovedsakelig ut på?
- Hvilken utdanning har du?

Inneholdt utdanningen du tok noe om stamming?

- Hva lærte du om stamming?
- Har du fått noen tilbud i etterkant av utdanningen med informasjon eller veiledning om barn som stammer?

Identifisering av stamming

Vi skal nå snakke om barn som stammer. Hva er det som gjør at du tenker at et barn stammer?

- Hvor mange barn som stammer har du sett i ditt yrkesliv?
- Hva kjennetegner disse barna?

Jeg ønsker å få et innblikk i hvordan det er på din arbeidsplass på systemnivå med tanke på barn som stammer. Har barnehagen noen felles prosedyrer eller retningslinjer for hva dere skal gjøre hvis man mistenker at et barn stammer?

- Opplever du at prosedyrene er mulig å gjøre rent praktisk?
- Hva skal til for å ta kontakt med logoped når du mistenker at et barn stammer?

Hva gjør du dersom du er usikker på om et barn stammer?

- Hvordan føles det?

Hva er utfordrende med å fange opp barn som stammer?

- Skiller du mellom stamming og stotring?

- Noen barn blir jo kvitt stammingen, mens for noen vedvarer den til voksen alder. Har det påvirket hva du gjør i å fange opp barn som stammer?

Hvordan opplever du samarbeidet med foreldre?

- Hvilke erfaringer har du med å informere foreldrene?

Hva opplever du er *din* rolle i å fange opp barn som stammer?

- Hva er utfordringene med denne rollen?
- Hva tenker du er ditt ansvar når det gjelder å finne ut om barnet stammer?
- Hvordan oppleves dette ansvaret?

Oppfølging av stamming

Jeg vil nå gå over til å snakke om prosessen etter barn som stammer har blitt fanget opp. Hender det at barna ikke får logopedisk hjelp?

- Hva blir din rolle da?
- Får du noe veiledning og informasjon?
- Er du inkludert i kartleggingsprosessen? I beslutningsprosessen?

Hvilke erfaringer har du med behandling av barn som stammer når barnet får logopedisk hjelp?

- Hvem samarbeider du med og hvordan er dette samarbeidet?
- Opplever du at du vet hva du skal gjøre? Får du tilstrekkelig informasjon?
- Er det tydelig hva du skal gjøre hvis barnet er en del av et behandlingsprogram, som for eksempel Lidcombe? PCI? Hvordan oppleves det?
- Har du opplevd noen utfordringer med samarbeidet?
- Har det hendt at du har vært usikker på din rolle?

Barn som stammer varierer i hvorvidt de er bevisste på stammingen og hvorvidt de reagerer på stammingen sin. Hva gjør du hvis barnet viser reaksjoner på stammingen sin, som for eksempel sinne og frustrasjon?

- Er det noen forskjell i hvordan du forholder deg til barn som virker bevisst på stammingen og ikke?

Omgivelsene kan også reagere forskjellig på stammingen. Hva gjør du hvis andre barn spør om stammingen?

- Hvordan oppleves dette?
- Hvordan snakker dere i barnehagen med de andre barna om stammingen? Er det utfordrende?

I hvilken grad opplever du et behov for veiledning og hjelp i det å ha barn som stammer i barnehagen?

- Hvordan opplever du at veiledning og hjelp er tilgjengelig?
- Hvilke erfaringer har du med veiledning fra logoped?
- Hvordan er terskelen for å be om hjelp?

Vi nærmer oss slutten. Føler du deg trygg i å stå i stammingen?

- Tenker du at du i barnehagen kan gjøre noe som har positiv innvirkning på stammingen?
- Kan du og kollegaene dine støtte hverandre i det å stå i stammingen?
- Helt til slutt - hva tenker du om å sette inn behandling av stamming på et tidlig tidspunkt?